

έναλλακτικές μορφές της παραδοσιακής ψυχιατρικής καί ή εξέλιξή τους στήν Ίταλία

της
Μαργαρίτας Λαγανοπούλου

Ψυχολόγος

Ή ψυχιατρική δέχεται ιστορικά ένα όρισμό καθαρά νομικό και όχι ιατρικό: Είναι τό σύνολο τών πειθαρχικών πράξεων και θεωριών πού έλέγχουν μία κατηγορία ατόμων πού θεωρούνται από τήν έξουσία «άποκλίνοντες». Έτσι, άφου καθορίστηκε ότι όρισμένες κατηγορίες ανθρώπων «κινεργά επικίνδυνες» για τό σύνολο και συνάμα αντικοινωνικές θεωρούνται «πνευματικά άρρωστοι», και άφου καθορίστηκε ό γεωγραφικός χώρος περιορισμού τους σάν ψυχιατρείο, ή ψυχιατρική ήταν όλα αυτά πού οί γιατροί μπορούσαν νά κάνουν για νά εξηγήσουν τή συμπεριφορά αυτών τών δυστυχισμένων και νά τούς άνακουφίσουν.

Ή θεωρία και ή πρακτική τής ψυχιατρικής εξελίσσεται γύρω από αυτό τόν πυρήνα κερδίζοντας συνέχεια δύναμη και πιστικότητα. Τούς τελευταίους δύο αιώνες, για νά κατανοηθούν και νά γίνουν σεβαστά τά δικαιώματα όσων υποφέρουν, έγιναν πολλοί άγώνες και μεταρρυθμίσεις. Φιλοσοφικές έννοιες, ούμανιστικές ιδεολογίες, πολιτικές κινήσεις συνετέλεσαν στό νά αλλάξει ή εικόνα τής «τρέλλας».

Όλες αυτές οί άνανεωτικές κινήσεις στά πλαίσια τής άστικής συνειδησης ήσαν προοδευτικές αλλά ποτέ έπαναστατικές. Αντίθετα, μεταφράστηκαν σχεδόν πάντα σε ένίσχυση του κοινωνικού έλέγχου. Ή ψυχασθένεια είναι άπλά μία ανεπιθύμητη συμπεριφορά και οί ψυχιατρικές θεραπείες είναι οί τρόποι έλέγχου αυτής τής συμπεριφοράς.¹

Ή ψυχιατρική πρέπει νά θεωρηθεί ή έκφραση ενός συστήματος πού μέχρι τώρα πίστευε ότι μπορούσε νά άρνηθεί και νά εκμηδενίσει τίς αντιφάσεις του άπομακρύνοντάς τες. Κι άκόμα, ν' άρνηθεί τό διάλογο για νά δώσει μία ψεύτικη εικόνα μιας κοινωνίας χωρίς αντιθέσεις.²

Άπό τόν όρισμό της ή ψυχιατρική είναι τό σύνολο τών τρόπων και τεχνικών πού μ' αυτές τό κοινωνικό σύστημα, δηλαδή ή άρχουσα τάξη, εκμηδενίζει και διαπαιδαγωγεί πάλι τά άδύνατα άτομα πού ό τρόπος σκέψης και συμπεριφοράς τους είναι περιέργος και άπαραδέκτος ή όχι άρκετά παραγωγικός και ένοχλει τούς πολιτικά δυνατούς.

Στήν καπιταλιστική κοινωνία ή έννοια του πρότυπου βασίζεται στην καλοζωία, ύγεια, δραστηριότητα και παραγωγικότητα. Σ' αυτά τά πλαίσια, ή φτώχεια και ή άρρώστια είναι άτυχήματα πού δέν μπορεί νά αντιμετώπισει ή κοινωνία αλλά αντίθετα τά άπομακρύνει και τά άπομονώνει για νά περι-

1. G. Gervis, «Il mito dell' antipsichiatria», *Quaderni piacentini*, 1976.

2. F. Basaglia, «L' utopia della realtà e la realtà dell' utopia» in *L' altra pazzia a cura di Laura Forti, Feltrinelli*, 76.

φρουρήσει τὰ πρότυπά της. "Οποιοσ δὲν ἀνταποκρίνεται σ' αὐτὰ πρέπει νὰ βρεῖ θέση σ' ἕνα χώρο πού δὲν ἐνοχλεῖ τὸν κοινωνικό ρυθμό. Στὴν περίπτωση τοῦ ψυχασθενῆ, αὐτὸ πού πραγματικά ἐνοχλεῖ τὴν κοινωνία δὲν εἶναι ἡ ἀρρώστια του ἀλλὰ ἡ ἀλειτουργικότητά του μέσα στὸ σύστημα, ἀφοῦ δὲν εἶναι παραγωγικός. Ἡ ἐπιστήμη στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀρχουσας τάξης βοηθεῖ τὸ κοινωνικό σύνολο νὰ ἐπιβελιώσει μιά παθολογική διαφοροποίηση, πού τὴ μεταχειρίζεται σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς δημόσιας τάξης καὶ τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης ἐξασφαλίζοντας τὴν ἀκεραιότητα μιᾶς κοινωνίας πού θεωρεῖται ὑγιής.³ Σύνάμα, ἐπιβάλλει τὸν κοινωνικό ἔλεγχο καὶ ὑποκρίνεται τὴν προκατάληψη, τὴ βία καὶ τὴν ἀπομόνωση τῶν «διαφορετικῶν», στιγματίζοντας τους σάν ἐπικινδύνους καὶ ἰδρύοντας γιὰ τὴ φύλαξή τους τὰ ψυχιατρεῖα.

Αὐτὰ τὰ ἰδρύματα πού ἔχουν σάν σκοπὸ νὰ θεραπεύσουν τὸν ἐπικινδύνου ἀρρωστο, στὴν πραγματικότητα ἐλέγχουν μὲ τὴ θεραπευτικὴ κάλυψη τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ἀναταραχῆς. Τὰ ψυχιατρεῖα δημιουργοῦν ἕνα εἰδικὸ περιβάλλον, ὅπου ἡ συμπεριφορὰ ἐξηγεῖται μὲ λαθεμένο τρόπο, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ διαχωριστῆ ὁ ἀρρωστος ἀπὸ τὸν ὑγιή, μὲ ἀποτελέσματα τελειῶς ἀντιθεραπευτικά. Στιγματίζουν τοὺς ἀνθρώπους ἔτσι ὥστε νὰ περιμένει κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς μιά ἀνώμαλη συμπεριφορὰ. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ αὐτὸ τὸ χωρὸ μένει τὸ στίγμα πού ἐπιρραεῖται ὅλη τὴν κατοπινη ζωὴ καθὼς καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἄλλων ἀπέναντί τους, διαιωνίζοντας ἔτσι αὐτὸ τὸ διαχωρισμό.⁴

Ὁ ψυχασθενὴς εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συμβολῆς τῶν μηχανισμῶν ἀπομόνωσης, κοινωνικοῦ ἐλέγχου καὶ διαχωρισμοῦ, καὶ ὁ γιατρός ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐξουσία διπλωματικά ἀπαλύνοντας τὶς κοινωνικὲς ἐντάσεις πού παρουσιάζονται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστιας.⁵ Βασικά δμως ἔχει τὸ καθήκον νὰ μετατρέψῃ τὸ κοινωνικό πρόβλημα σὲ ἀτομικὴ ἀρρώστια ἀποκλείοντας ἔτσι μιά κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν καταστάσεων, ὅπου γεννιέται ἡ ἀρρώστια. Γιατὶ ἡ «ἀρρώστια ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸν ἀρρωστο καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν, ἀφοῦ ὑπάρχει μιά ἀρρωστὴ κοινωνία πού δημιουργεῖ ἀρρώστους».⁶

Ἡ κοινωνία δὲν ἀνέχεται τὸν ἀρρωστο καὶ τὸν κλείνει στὸ ἴδρυμα ὅπου γίνεται ἀντικείμενο, καὶ ἡ σχέση πού δημιουργεῖ μὲ τὸν ψυχίατρο δὲν ἔχει τίποτα τὸ θεραπευτικό, γιατί διαιωνίζει τὴν ἀντικειμενοποίηση τοῦ ἀτόμου, πηγὴ ὀπισθοδρόμησης καὶ ἀρρώστιας. Εἶναι φανερό τὸ πὼς ἡ ἐξέλιξη τῆς ψυ-

χασθένειας, παραβλέποντας τὶς παθολογικὲς αἰτίες, εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴν κοινωνικὴ τῆς ἀντιμετώπιση, τὴν οικονομικο-κοινωνικὴ κατάσταση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν κοινωνικὸ του ρόλο. Ὁ ἀρρωστος πού μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίσει μόνος τὴν κατάσταση του, παραμένει σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀρρώστιας σὲ παραγωγικὰ πλαίσια καὶ διατηρεῖ ἀνέπαφο τὸν κοινωνικό του ρόλο. Ἐπομένως, δὲν εἶναι ἡ ἀρρώστια ἀλλὰ ἡ οικονομικὴ κατάσταση τοῦ ἀτόμου πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τὴ λύση τοῦ ψυχιατρίου.⁷

Βέβαια, κι ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ψυχασθένεια δὲν ὑπάρχει σάν ἀρρώστια μὲ τὴν ἰατρικὴ ἔννοια, κι ἂν δὲν ὑπάρχουν ὄρια μεταξὺ ὁμαλότητας καὶ ἀνωμαλίας, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν καὶ ἄτομα μὲ σοβαρὰ ψυχολογικὰ προβλήματα πού χρειάζονται βοήθεια. Τὸ ἄγχος, ἡ κατάθλιψη, ὁ ψυχολογικὸς πόνος, ὑπάρχουν. Ἀλλὰ ἡ διάγνωσή τους δὲν εἶναι καθόλου σωστὴ σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ὁ τρόπος ἀντιμετώπισής τους εἶναι τελειῶς καταστροφικός.⁸ Αὐτὸ πού πρέπει νὰ ἀλλάξει γιὰ νὰ ἀποκτήσουν οἱ ψυχιατρικὲς ὑπηρεσίες θεραπευτικὴ ἀξία, εἶναι ἡ σχέση πολίτη καὶ κοινωνίας, καὶ συνακόλουθα ἡ σχέση ὑγείας καὶ ἀρρώστιας.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ψυχιατρικὴ πραγματικότητα γεννήθηκε ἕνα κίνημα πού προσπάθησε νὰ φέρει ριζικὲς μεταρρυθμίσεις στὸν τομέα. Τὸ ἀντιψυχιατρικὸ κίνημα ἀντιπροσωπεύει τὴν ἄρνηση τοῦ ψυχιατρίου ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχιατρικῆς. Ἡ κίνηση αὐτὴ δὲν ἀναίρει μόνον τὴν ἔννοια τῆς ψυχασθένειας ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδέα τῆς «τρέλας» σάν κάτι πού χρειάζεται θεραπεία.⁹

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἡ ἀντιψυχιατρικὴ εἶναι μιά κριτικὴ τάση καὶ ὄχι μιά πρακτικὴ πού γεννιέται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ψυχιατρικὴ καὶ ἀπὸ ὀρισμένες τάσεις τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ ἀμφισβήτηση τῆς παραδοσιακῆς ψυχιατρικῆς ξεκινεῖ ἀπὸ παλιὰ: τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνα, ὁ Adolf Meyer, φροῦδικὸς καὶ πατέρας τῆς ἀμερικάνικης ψυχιατρικῆς, ὑποστήριξε ὅτι πρέπει νὰ μιλεῖ κανεὶς γιὰ τρόπους ἀντιδρασης καὶ ὄχι γιὰ ἀρρώστιας: γύρω στὸ 30 γεννιόταν στὴ Γερμανία καὶ μετὰ στὴν Ἀμερικὴ μιά θεωρία πού βάσιμα τὴν ψυχασθένεια στὶς κοινωνικὲς ἀντιφάσεις καὶ (Sullivan) ἀρνοῦσαν τὴν ὑπαρξὴ ἀτομικῆς ἀρρώστιας τοποθετώντας τὴν στὶς σχέσεις ἀνάμεσα στους ἀνοηθούς.¹⁰

7. F. Basaglia, «L' utopia della realtà e la realtà dell' utopia» in *L' altra pazzia a cura di* Laura Forti, Feltrinelli, 76.

8. D. d. Rosenhan, «Sani in manicomio» in *L' altra pazzia a cura di* Laura Forti, Feltrinelli, 76.

9. G. Gervis, «Il mito dell' antipsichiatria», *Quaderni piacentini*, 60-61, 1975.

10. G. Gervis, «Il mito dell' antipsichiatria», *Quaderni piacentini*, 60-61, 1975.

3. F. Basaglia, *Che cos'è la psichiatria*, Einaudi, 1973.

4. D. d. Rosenhan, «Sani in manicomio» in *L' altra pazzia a cura di* Laura Forti, Feltrinelli, 76

5. Gaglio, *Medicina e profitto*, Sapere, 1973.

6. Bert, *Quale medicina e per chi*.

Τά τελευταία χρόνια ο Cooper και πολλοί άλλοι στην Ίταλια, Γαλλία, Άγγλια και Άμερική, εναντιώθηκαν στο κλασικό πρότυπο της οργανικής ψυχιατρικής. Έτσι, άρχίζει ένας αντιψυχιατρικός αγώνας με πυρήνα την άρνηση αντιμετώπισης της ψυχασθένειας γενικά και της σχιζοφρένειας ειδικά, σύμφωνα με το ιατρο-οργανικό πρότυπο που δεν έχει καμία επιστημονική βάση και απάρνηση της καταπιεστικής ψυχιατρικής πρακτικής.¹¹

Μέσα από αυτή την πορεία μπορούμε να ξεχωρίσουμε διάφορες τάσεις που καθορίζονται από διαφορετικές πολιτιστικές παραδόσεις και από διαφορετικά πρίσματα ανάλυσης, μεθοδολογίας και πρακτικής.

Στήν αμερικάνικη ψυχιατρική,¹¹ η ρήξη με την παραδοσιακή νοσογραφία χαρακτηρίζεται, με μόνη εξαίρεση την κίνηση της radical therapist, από την ευρεία χρήση κοινωνιολογικών εννοιών και κοινωνικο-μορφωτικών παραμέτρων που αποκλείουν να δοθεί, από τη μία πλευρά προσοχή στις άτομικές εμπειρίες και από την άλλη πολιτική χροιά ώστε ο αγώνας ενάντια στις παλιές ψυχιατρικές δομές να μη συντονιστεί με τους αγώνες των άλλων κοινωνικών ομάδων. Η ιστορικο-κοινωνική ανάλυση του Szasz συντελεί στο να αποκαλυφθεί η ψυχιατρική ιδεολογία. Η ψυχασθένεια χάνει τα ιατροεπιστημονικά της γνωρίσματα και ο ψυχασθενής αποκτά παρά τη θέλησή του το ρόλο του εξιλαστήριου θύματος στην κοινωνία.

Τό εξιλαστήριο θύμα είναι ή κοινωνική ισορροπία, αφού με την εκμηδένισή του οι άλλοι επικυρώνουν έτσι την ύπεροχη και την αξία τους. Ο μύθος της ψυχασθένειας καταστρέφεται έτσι τη στιγμή που αυτή αποκτά συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο.

Στά πλαίσια μιās ανάλυσης θεωρητικής τοποθέτησης, μία άλλη κοινωνική προσέγγιση θεωρεί την ψυχασθένεια σαν μορφή παραβίασης των κανόνων μιās συγκεκριμένης κοινωνίας που αποδίδεται όχι σε άτομική ενόχληση αλλά στους κώδικες και τους κανόνες που κυβερνούν την ίδια την κοινωνία. Ίδιαίτερα ο Sheff πιστεύει ότι πρόκειται για παραβίαση κοινωνικών κανόνων που δημιουργούν έντονη αντίδραση στην κοινωνία. Η διαφορετική συμπεριφορά στιγματίζεται, και αυτό τό στίγμα είναι ή αρχή της «καριέρας» του ψυχασθενή.

Από την ίδια κοινωνιολογική ρίζα προέρχονται οι μελέτες του Goffman που, ταυτίζοντας τους μηχανισμούς και τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των διαφόρων ολοκληρωτικών θεσμών, παρουσιάζει τον αντιθεραπευτικό ρόλο του ψυχιατρείου αποκαλύπτοντας τους σκοπούς απομόνωσης και διαχωρισμού.

Συνάμα, πολύ σημαντικά θεωρούνται τά πειράματα και οι μελέτες πάνω στον τρόπο επικοινωνίας

των ανθρώπων της σχολής του Palo Alto που δημιούργησαν μία νέα θεωρία και άνοιξαν καινούργιους όριζοντες στην κατανόηση της ανθρώπινης συνδιαλλαγής και ιδιαίτερα της ψυχωτικής συμπεριφοράς.

Η αντιψυχιατρική δουλειά στην Ίταλια¹² που ξεκίνησε με τον Basaglia από τό ίδιο σημείο, προχωρεί πολύ πιο πέρα στην προσπάθεια να συνδέσει τό διάλογο ενάντια στην ψυχιατρική ιδεολογία με μία πολιτική ανάλυση της κοινωνίας, δηλαδή του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος της σχέσης εξουσίας και του διαχωρισμού των τάξεων.

Ο ψυχιατρός πρέπει να άρνηθεί τό ρόλο του εκτελεστή της βίας που ή εξουσία άσκει πάνω στα άτομα και τά κάνει να δεχθούν την κατάσταση τους σαν αντίκείμενα απομόνωσης. Αυτό είναι τό πρώτο βήμα για την κατάργηση του ψυχιατρείου που δεν προβλέπει ένα άλλο θεσμικό μοντέλο, αλλά άρνείται τό οποιοδήποτε ίδρυμα σαν όργανο καταπίεσης και κοινωνικού έλέγχου. Ο ψυχιατρικός αγώνας δεν γίνεται μόνο μέσα από τό ψυχιατρείο, αλλά προεκτείνεται εκεί όπου μπορεί να δει κανείς τη σχέση της απομόνωσης και της κοινωνικής βίας και να την πολεμήσει.

Σέ ένα πρακτικό και θεωρητικό πλαίσιο απόλυτα διαφορετικό κινείται ή άγγλική αντιψυχιατρική.¹³ Βασικό στοιχείο της είναι πάντα ή άρνηση της παραδοσιακής ψυχιατρικής πρακτικής, αλλά, ενώ αυτή ή άρνηση στην Ίταλια ένωσματούναται στην ενεργή πολιτική μάχη ενάντια στον καπιταλισμό, στην Άγγλια γεννιέται μία σειρά κοινοτήτων που, έξω από τον ψυχιατρικό χώρο, χειρίζονται με απόλυτα διαφορετικό τρόπο τό πρόβλημα της ψυχασθένειας. Στή βάση τους βρίσκεται ένας βαθύς σεβασμός στο άτομο και σε κάθε εμπειρία του, άκόμη και την ψυχωτική. Αυτή ιδιαίτερα, άντι να πνίγεται από τά φάρμακα, αντιμετωπίζεται θετικά σαν συνειδητοποίηση της χαμένης προσωπικής έσωτερικότητας και σαν όμαλή θεραπευτική διεργασία που αποβλέπει στην ολοκλήρωση του ατόμου.

Οί Laing, Esterson, Cooper, Schatzman και Berke είναι οι πιο γνωστοί αντιπρόσωποι αυτής της κίνησης που, παίρνοντας τεχνικές και θέματα που συνδέονται με την ψυχανάλυση, τη θεωρία της επικοινωνίας, τη φαινομενολογία και την ύπαρξιστική φιλοσοφία, δημιουργεί και αναπτύσσει μία εναλλακτική θεωρία και πρακτική. Ο διάλογος πάνω στην οικογένεια ιδιαίτερα άποτελεί ένα ενδιάμεσο πάνω στην άτομική και την κοινωνική προσέγγιση και την πρόβαλλει σε μονάδα, όπου μπορεί να έφαρμοσθεί μία θεραπευτική άγαογή και όπου ή ψυχωτική συμπεριφορά, άκατανόητα φαινομενικά, άποκτά σημασία και νόημα.

12. Laura Forti, *L' altra pazzia*, Feltrinelli, 1976.

13. Laura Forti, *L' altra pazzia*, Feltrinelli, 1976.

11. Laura Forti, *L' altra pazzia*, Feltrinelli, 1976.

Στή Γαλλία,¹⁴ σύμφωνα με τις λακανιακές θεωρίες, προτείνουν έναλλαγή στην κλασική ψυχανάλυση με τόν άντι-Οιδίποδα τών Deleuze και Guattari, οι όποιοι άρνούνται να θεωρήσουν τό ύποσυνείδητο σαν «βέατρον» όπου διαδραματίζεται τό δράμα τού Οιδίποδα, και τό όρίζουν σαν «επιθυμούσα μηχανή» άρνούνται επίσης άπόλυτα τήν έννοια τής ψυχασθένειας και τής θεραπειας τής. Τό παραλήρημα δέν εξηγείται άπό τήν προσωπική και οικογενειακή ιστορία τού άτόμου, άλλα άπό τήν ιστορία και τήν καλλιέργεια τής κοινωνίας. Τό παραλήρημα κινείται άνάμεσα σε δύο άκρα, ένα άντιδραστικό, φασιστικό, και ένα επαναστατικό. Άπό τή στιγμή πού ή έπιθυμία άρνείται να ταυτιστεί με τήν ανάγκη, χάνεται ή επαφή με τό άληθινό και άνοίγει ό χώρος στην όνειροπόληση και τό παράλογο. Έτσι, ξεκινώντας άπό τήν ανάγκη να έλευθερώσει τήν ψυχαναλυτική θεωρία άπό τά στενά τής πλάισια, ό διάλογος τού Deleuze και τού Guattari φτάνει καμιά φορά στόν παραλογισμό τή στιγμή πού διατυπώνει τή θεωρία «τής ανεξάρτητης πραγματικότητας τής άσυνείδητης επιθυμίας».

Είδαμε λοιπόν μερικές άπό τίς πού ένδιαφέρουσες τάσεις τής «Άντιψυχιατρικής» πού είναι μία κίνηση καινούργια και πολύ πλατιά, και πού γι' αυτό όρισμένοι έκπρόσωποι τής άρνούνται τόν όρο αυτό πού τήν περιορίζει.

ή ψυχιατρική περίθαλψη στην Ίταλία: μιά καινούργια προοπτική

Η παραδοσιακή ιταλική ψυχιατρική στή διάρκεια τών τελευταίων δέκα πέντε χρόνων κλονίστηκε άπό τήν άμφισβήτηση τής θεραπευτικής τής άξιας και τής ψεύτικης ουδετερότητας τής. Μέσα άπ' αυτή τήν κρίση γεννήθηκε μία κίνηση άντιθετη στις κυρίαρχες βασικές άξίες και τήν κοινωνική έξουσία πού μέχρι τότε ή ψυχιατρική προσπαθούσε να στηρίξει.¹⁵

Αυτή ή άντιθεση έγινε φανερή στή δεκαετία 60-70 και μεταβλήθηκε σε πολιτικο-μορφωτικό γεγονός πού ξεπερνούσε τό περιορισμένο κύκλωμα τών «άρμόδιοι» στις ψυχολογικές έπιστήμες. Καθοριστικός παράγοντας αυτής τής άλλαγής ήταν ή ανάγκη ενός νέου τύπου άντιμετώπισης τής προσωπικής ύγείας.

Στήν άρχή, σαν έναλλαγή στην παραδοσιακή ψυχιατρική έμφανίστηκε ή «ψυχιατρική τού τομέα»¹⁶ πού προτείνει τήν ύποδιαιρέση τού ψυχιατρείου σε ψυχιατρικούς τομείς και παράλληλα χωρίζει σε άλλους τόσους γεωγραφικούς τομείς τήν περιοχή πού

άνηκει στό ψυχιατρείο. Σε κάθε ψυχιατρικό τομέα νοσηλεύονται τά άτομα πού άνήκουν στόν αντίστοιχο γεωγραφικό τομέα, άπό τήν ίδια ομάδα λειτουργών τού ψυχιατρείου, με τή βοήθεια έξωτερικών ύπηρεσιών όπως τά Ιατρεία τού Κέντρου Ψυχικής Ύγεινης, τά προστατευόμενα έργαστήρια και οι ομάδες-οικογένεια.*

Η «ψυχιατρική τού τομέα» θεωρήθηκε άπό πολλούς ψεύτικη έναλλακτική ιδεολογία, γιατί άρνείται να δώσει τά πρώτεια στην έξωτερική περίθαλψη έπικυρώνοντας έτσι τό άσυλιακό πρότυπο σαν τό κυρίαρχο μοντέλο ψυχιατρικής περίθαλψης και προτείνοντας πάλι μία όργανωτική δομή ιεραρχικού τεχνοκρατικού έλέγχου στό χώρο τής άρμοδιότητάς τής. Ό τομέας νοείται σαν γεωγραφικός άπολιτικός χώρος τεχνικής δραστηριότητας, χωρίς ταξικές συγκρούσεις, πού δέν άντιτίθεται στην ψυχιατρική πραγματικότητα άλλα τή δέχεται σαν άναγκαία πιστεύοντας ότι πρέπει να αλλάξει, να βελτιωθεί άλλα και να διατηρηθεί. Έτσι, ή ψυχιατρική όργάνωση μένει άναλλοίωτη, ισοροπημένη στην ιεραρχική τής σχέση και στόν καθαρό καταμερισμό τής εργασίας, ενώ οι λειτουργοί παραμένουν δεμένοι με τό ψυχιατρείο για ό,τι άφορά τίς προγραμματικές έπιλογές, χωρίς να έχουν καμιά επαφή με τίς κοινωνικές δυνάμεις τής περιοχής, και στηρίζουν τίς παρεμβάσεις τους σε κριτήρια καθαρά τεχνικά χωρίς να δέχονται έπεμβάσεις και έλεγχο τών ύπηρεσιών άπό κανένα.

Παράλληλα με τήν «ψυχιατρική τού τομέα» γεννιέται στην Ίταλία στό 1960-70 ή κίνηση τής «άντιθεσμικής ψυχιατρικής» πού, άπόλυτα πολιτικοποιημένη, βασίζεται στή συνειδητοποίηση τών πραγματικών αναγκών τόσο τών ειδικών όσο και τού πληθυσμού, τής αναγκαιότητας μιās δημοκρατικής άντιμετώπισης τής ύγείας και μιās έναλλακτικής ψυχιατρικής παρέμβασης στή συνουκία, στό χωρίο, στό χώρο γενικά όπου γεννιέται ή άρρώστια.

Τό πρώτο βήμα τής νέας ιταλικής ψυχιατρικής ήταν να πάψει να βλέπει τό πρόβλημα τής ψυχασθένειας σαν πρόβλημα άπομονωμένο και άπομονωτικό· συγκέντρωσε άντιθετα τίς δυνάμεις τής στόν άγώνα ενάντια στόν κοινωνικό διαχωρισμό και τήν άπομόνωση, πράγμα πού βοήθησε στό να άποκτήσει ή δημοκρατική ψυχιατρική κίνηση πλατιές διαστάσεις περιλαμβάνοντας σε ένα κοινό πολιτικο-κοινωνικό προσανατολισμό ειδικούς και άπό άλλους τομείς.

Ίστορικά, τά πρώτα πειράματα μετατροπής τών ψυχιατρείων γεννιούνται στην Gorizia και στην Perugia λίγο μετά τό 1960.

14. Laura Forti, *L'altra pazzia*, Feltrinelli, 76.

15. G. Gervis, *Manuale critico di psichiatria*, Feltrinelli, 3a ed., 1975.

16. De Sallvia, *Per una psichiatria alternativa*, Feltrinelli, 1977.

* Άναφορά σε ομάδες ψυχιατρικών άσθενών όργανωμένες με τή μορφή οικογενείας πού ζουν μαζί σε άνεξάρτητα διαμερίσματα υπό τήν έπιβλεψη ενός κοινωνικού λειτουργού.

Καθοριστικές παράγοντας της δημιουργίας νέων συνθηκών ήταν οι αγώνες του 68-70 των εργαζομένων που είχαν σαν αποτέλεσμα τη διαφορετική αντιμετώπιση της ύγείας.¹⁷ Η βασική επιδίωξη ήταν να άρχισουν από τα εργοστάσια, τις εργατικές συνδικές, τους εργαζομένους στα νοσοκομεία, μαζικοί αγώνες που να προωθήσουν προοδευτικές και συγκεκριμένες θέσεις απέναντι στο κυρίαρχο ψυχιατρικό κατεστημένο για να επιτύχουν την εναλλακτική κοινωνική αντιμετώπιση της καλής διαβίωσης και της υγείας τους.¹⁸ Έτσι, μετά το 68 γενιούνται οι πρώτες πρωτοβουλίες με σκοπό να συνδέσουν σε ένα κοινό προγραμματισμό όρισμένες επαρχιακές πρωτοποριακές αυτοδιοικήσιμες με τους ψυχιατρικούς λειτουργούς, για να πραγματοποιήσουν καινούργιες μορφές παρέμβασης όχι μόνο στα ψυχιατρεία αλλά και στον έδαφικό χώρο.

Αυτές ήταν οι επιλογές του Regio-Emilia, Parma, Ferrara, Arezzo και της Perugia που θεωρείται η πιο προοδευτική μέχρι σήμερα εμπειρία σε όλη τη χώρα.

Η μεγάλη σημασία των ομάδων πειραματισμού βρίσκονται στην αναζήτηση της πιο αποτελεσματικής μορφής σύνδεσης των οργάνων πολιτικής εξουσίας με τους ψυχιατρικούς λειτουργούς. Γιατί, ενώ οι ψυχιατροί πίστευαν ότι τα κίνητρα για την άμφισβήτηση του ψυχιατρείου έπρεπε να βρεθούν μέσα στον ίδιο αυτό χώρο, οι πολιτικοί αντιπρόσωποι αντίθετα έδωσαν σημασία στην πρωτοβουλία που οργανωνόταν στον έξωψυχιατρικό χώρο σε τέτοιο σημείο ώστε να υποβιβάζουν το ψυχιατρείο και την προβληματική που δημιουργεί.

Επειδή η νέα ψυχιατρική ιδεολογία δημιουργείται μόνο με την ομαδική δουλειά και τη συμμετοχή όλων, τεχνικών και διοικητικών, η προστασία της ψυχικής υγείας πρέπει να πραγματοποιείται με συνδυασμό όλων των άλλων υπηρεσιών περιθαλψής στα πλαίσια της ύγειονομικής μεταρρύθμισης, δηλαδή να γίνεται στα πλαίσια του καινούργιου εννοποιημένου ύγειονομικού συστήματος που είναι οργανωμένο με μορφή υπηρεσίας, διαρθρωμένο σε περιφερειακό επίπεδο και που διοικείται αποκεντρωτικά από τις κοινότητες με τις τοπικές ύγειονομικές μονάδες (ULSS).

Η ύγειονομική μεταρρύθμιση έχει βασικό της σκοπό την άφαρση από το ύγειονομικό σύστημα κάθε μηχανισμού πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, και αυτό θα πραγματοποιηθεί με την αλλαγή του προτύπου της ύγειονομικής παρέμβασης, με τη δημιουργία δημοκρατικών μορφών διοίκησης και κύρια με τη συμμετοχή των πολιτικών στην έσωτερική διοίκηση της υπηρεσίας που συνάμα θα κάνει

τις εργατικές και λαϊκές μάζες αληθινούς πρωταγωνιστές της μεταρρύθμισης.¹⁹

Από τη στιγμή που η ψυχασθένεια δεν θεωρείται απομονωμένο οργανικό φαινόμενο, αλλά γεγονός ιστορικά προορισμένο που έχει τις ρίζες και την εξέλιξή του στην προσωπική και συλλογική ιστορία, είναι αυτονόητο ότι η όριστική λύση του βρίσκεται στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον. Το κλείσιμο του ατόμου στο ψυχιατρείο είναι μία πολιτική που δεν έχει καμιά σχέση με τη θεραπεία αλλά γίνεται για να ξεχωριστούν και να απομονωθούν άτομα που με τη συμπεριφορά τους ενοχλούν το κοινωνικό σύστημα.

Ο αγώνας για την καταπολέμηση του άπληθους μηχανισμού, της αντιθεραπευτικότητας, του διαχωρισμού και απομονωτισμού του ψυχιατρείου και συνάμα η σωστή εμφαση στον τομέα της πρόληψης, αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους για τη μετάθεση του αγώνα από τα πλαίσια του ψυχιατρείου στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.²⁰

Θά ήταν δμος επιπόλαιο να αντιμετωπιστεί το κλείσιμο των ψυχιατρείων μόνο με εξωτερικές επεμβάσεις, αφού αυτό που ενδιαφέρει είναι να αποκαλυφθούν οι λόγοι υπαρέξής τους και να ξεπεραστεί η εξατομίκευση των περιπτώσεων που με την εξειδίκευση του προβλήματος σκόπμα απομονώνει το άτομο από τα κοινωνικά του πλαίσια. Γι' αυτό είναι αναγκαίο ο αγώνας να γίνει σύγχρονα και στά δύο επίπεδα: τό ψυχιατρικό και τό κοινωνικό.

Ο υπεύθυνος συντονισμός των διαφορών ψυχιατρικών υπηρεσιών σε έδαφικό επίπεδο εξασφαλίζεται από τη λειτουργία του κοινωνικο-ύγειονομικού συνεταιρισμού, όργανου που προετοιμάζει τις μελλοντικές τοπικές κοινωνικο-ύγειονομικές μονάδες (ULSS).²⁰

Κάθε τοπική μονάδα θά έχει στη διάθεσή της μία εξωτερική υπηρεσία οργανωμένη σε ομάδες εργασίας, σε εξωτερικά ιατρεία και άλλες δυναμικές αντιψυχιατρικές δομές με σκοπό τους την πρόληψη, τη θεραπεία και την αποκατάσταση.

Η υπηρεσία θά αυτοδιοικείται δημοκρατικά από τους ίδιους τους εργαζόμενους, θά είναι ανεξάρτητη από τό ψυχιατρείο και θά εξαρτάται διοικητικά από την τακτική μονάδα κάτω από την έποπτεία της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Σύμφωνα μ' αυτή την πορεία, λειτουργούν οι δύο διαφορετικοί τομείς, του ψυχιατρείου και των έξωψυχιατρικών δομών.

Στό ψυχιατρείο γίνεται η διεργασία αποθεσμοποίησης, δουλειά άργη και δύσκολη, που ξετυλίγεται σε διάφορες φάσεις με τόν ίδιο σκοπό:

17. L. Cancrini, Malagodi-Togliati, *Psichiatria e rapporti sociali*, Ed. Riuniti, 76.

18. G. Gervis, *Manuale critico di psichiatria*, Feltrinelli, 75.

19. Cancrini, Malagodi-Togliati, *Psichiatria e rapporti sociali*, Ed. Riuniti, 76.

20. De Salvia, *Per una psichiatria alternativa*, Feltrinelli, 77.

—Βελτίωση των έγκαταστάσεων και των συνθηκών διαβίωσης των νοσηλευόμενων.

—Συμμετοχή των άρρώστων και συνειδητοποίηση των προσωπικών τους αναγκών σε σχέση με την επαναλειτουργία της ύποκειμενότητας, δηλαδή την απόλυτη αίσθηση της υπαρξής τους, με τό να αποκτήσουν τη δύναμη συνδιαλλαγής τους.

—Ανάληψη ευθύνης με τη συζήτηση (στις συγκεντρώσεις) των προβλημάτων που σχετίζονται με την έξωτερική κατάσταση.

—Αμφισβήτηση της ειδικής εξουσίας του γιατρού και της παραδοσιακής σχέσης γιατρού-άρρώστου.

—Ομαδική αντιμετώπιση των κρίσεων από τους ίδιους τους άρρώστους.

—Ποιοτική διαφοροποίηση του νοσοκομειακού προσωπικού.

Σάν επακόλουθο του ανοίγματος και του εξανθρωπισμού του ψυχιατρείου έρχεται η απόμακρυνση των άρρώστων, χωρίς αυτό να οδηγεί στη δημιουργία άλλων απομονωτικών συστημάτων. Τό ψυχιατρείο υπάρχει ακόμη αλλά μετατρέπεται σε δημόσιο φορέα, άνοιχτό, στη διάθεση όλου του πληθυσμού. Σύνάμα, οργανώνεται και η παρέμβαση στο γεωγραφικό χώρο, με τη δημιουργία ενυδακτικών υπηρεσιών που παρεμβαίνουν σε στιγμές της καθημερινής ζωής των άρρώστων και έναντιώνονται στην αποκλειστικότητα των παρεμβολών που πρέπει να έχουν σάν αντικείμενο τό άτομο και όχι τό σύμπτωμα και να αναγνωρίζουν ότι τό να υιοθέτη κανείς άσχημα και να ύποφέρει είναι στοιχεία της καθημερινής ζωής.

Μέσα σ' αυτή την αναδιοργάνωση έχει τεράστια σημασία τό βασικό όργανο ανάνεωσης στον τομέα της υγιεινής, οι ULSS, που ανατρέπουν τις επιλογές που έχουν γίνει μέχρι σήμερα. Οι πρωτοβουλίες τους πρέπει να έμπνεονται από την ιδέα ότι η πραγματική συμμετοχή του πληθυσμού στα προβλήματα προστασίας της υγείας είναι δυνατή μόνο έφ' όσον τό σύνολο των κοινωνικο-ύγειονομικών ενεργειών διαρθρώνεται σε επίπεδο μίας συγκεκριμένης περιοχής, προσιτής και σωστά οργανωμένης.

Μέσα στις ULSS, μαζί με άλλες υπηρεσίες της τοπικής οργάνωσης, θά λειτουργεί και τό Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής που τώρα άποτελεί τη μόνη έξονοσοκομειακή δομή.

Τά ΚΨΥ, για να μπορέσουν να πραγματοποιήσουν τά καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί, πρέπει να λειτουργούν στη βάση γενικών προγραμμάτων θεραπείας, πρόληψης και κοινωνικής-έπαγγελματικής άποκατάστασης.²¹ Ή δδρα τους δέν θά πρέπει να είναι χωριστή από την δδρα των άλλων περιφερειακών υπηρεσιών περίθαλψης, που μ' αυτές θά πρέπει να αναπτύξει οργανικές σχέσεις συνεργασίας.

Ή ομάδα των λειτουργών του ΚΨΥ πρέπει να έχει οργανική και συστηματική έπαφή με τό ψυχιατρείο σε σχέση ιδιαίτερα με τά προβλήματα άποθεμοποίησης, και να άσχολεϊται με τό θέμα της ευαισθητοποίησης των κατοίκων πάνω στο πρόβλημα της ψυχικής άρρώστιας. Πρέπει επίσης να προβλέπει για την κοινωνική και έπαγγελματική έπαναφορά των άρρώστων με πρακτικές λύσεις, όπως η έπιστροφή τους στην οικογένεια, οι ομάδες-διαμερίσματα, τά προστατευόμενα έργαστήρια κτλ.

Η περίθαλψη του ψυχιατρικά άρρώστου πρέπει να γίνεται στο κοινωνικό του περιβάλλον, εκεί όπου γεννιούνται οι αντιθέσεις και εκδηλώνεται η άρρώστια, με την κινητοποίηση σ' αυτό τό επίπεδο δυνάμεων και κοινωνικών οργανισμών που συνειδητά γίνονται όργανα του αντιψυχιατρικού αγώνα.²²

Και έδω μπαίνει τό πρόβλημα της πρόληψης. Τό ΚΨΥ πρέπει να άποφύγει την «ψυχιατρικοποίηση» του ατόμου ή του πληθυσμού με τό να παρέμβει σε χώρους κοινωνικά και οικονομικά προσδιορισμένους· στα σχολεία, στα έργοστάσια, στους χώρους δουλειάς, οι ειδικοί πρέπει να έρθουν σε έπαφή με τους κατοίκους και να προσπαθήσουν να αντιμετώπισουν μαζί τά προβλήματα του κοινωνικού άποκλεισμού και της ύγείας.²³ Μόνο με τη μαζική συμμετοχή των κατοίκων και με τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για αυτοδιαχείριση της προσωπικής ύγείας μπορεί να μιλήσει κανείς για πρόληψη.

Στήν ιταλική αντιψυχιατρική κίνηση, σε όρισμένα πειράματα έριξαν τό βάρος σε μία από τις δύο φάσεις της δουλειάς, ενώ άλλοτε έργάστηκαν σύγχρονα και στους τρεις τομείς. Στήν Gorizia, την Τεργέστη, τό Arezzo και την Parma η έργασία γίνεται κύρια μέσα στο ψυχιατρείο παρ' όλο που είχε δημιουργηθεί ένας συνδεδετικός κρίκος με τον έξω κόσμο, με τά σπίτια-οικογένειες, τά προστατευόμενα έργαστήρια και τά ΚΨΥ.

Τό πείραμα της Perugia, που θεωρείται τό πιο προχωρημένο και ολοκληρωμένο, πραγματοποιήθηκε και στους δύο τομείς· και μέσα στο ψυχιατρείο σύμφωνα με τό σχέδιο άποθεμοποίησής τους και σε έδαφικό επίπεδο με τά ΚΨΥ στον τομέα της πρόληψης και άποκατάστασης. Στο Reggio-Emilia, αντίθετα, οι προσπάθειες συγκεντρώθηκαν στη δεύτερη φάση.

Ή δουλειά που έχει γίνει στο γεωγραφικό τομέα είναι πολύ πιο προχωρημένη σε σύγκριση με αυτή που έγινε μέσα στο ψυχιατρείο που παραμένει σχεδόν άθικτο.

22. Gervis, *Manuale critico di psichiatria*, Feltrinelli, 75.

23. Manganoni, *I centri di igiene mentale: Un ipotesi organizzativa*.

21. Manganoni, *I centri di igiene mentale: Un ipotesi organizzativa*.

Gorizia

Η εμπειρία της Gorizia²⁴ θεωρήθηκε σταθμός στην ιστορία του αγώνα ενάντια στο ψυχιατρικό κατεστημένο, γιατί για πρώτη φορά μπήκε σε άμφισβητήση το παραδοσιακό ψυχιατρείο και έγινε προσπάθεια να μπουν οι βάσεις για μία καινούργια δουλειά που θα είχε σαν αποτέλεσμα το «άνοιγμα» του ψυχιατρείου και τη δημιουργία ενός νέου τρόπου αντιμετώπισης του ψυχικά άρρωστου.

Με την άφιξη του ψυχιάτρου Basaglia και της ομάδας των συνεργατών του, άρχίζει μία άργη και σταδιακά προοδευτική δουλειά άνασυγκρότησης του ψυχιατρείου, όπου δεν λείπουν βέβαια οι αντιθέσεις, οι περιορισμοί και τὰ εμπόδια, που συνεχίστηκε για περίσσότερο από δέκα χρόνια. Τό άδύνατο σημείο αυτής της εμπειρίας ήταν ότι δεν μπόρεσε νά ξεπεράσει τό χώρο του ψυχιατρείου από έλλειψη συνεργασίας με τίς πολιτικές δυνάμεις της περιοχής και τήν επαρχιακή διοίκηση.

Η πρώτη φάση της δουλειάς ήταν ή άπελευθέρωση του ψυχιατρείου που συχνά έπαιρνε θέσεις φανερά αντίθετες στά προκαθορισμένα πρότυπα, όπως π.χ. άμεση κατάργηση κάθε φυσικού μέσου έξαναγκασμού και βίας, καταγγελία πολλών ψυχιατρικών συνηθειών, άναθεώρηση όρισμένων παραδοσιακών μέσων άποκατάστασης των άρρώστων, όπως ή έργασιοθεραπεία, ή άνανομή προνομίων και ή εξέταση μεγάλου άριθμού κοινωνικο-οικογενειακών έξωτερικών καταστάσεων σχετικών με τούς άρρώστους με άποτελέσμα τήν άπομάκρυνσή τους από τό ψυχιατρείο.

Η άλλαγή αυτή όμως άρχισε νά πραγματοποιείται με τήν άσκηση έξουσίας από μέρος της «κορυφής» σε ένα άκόμη ιεραρχικά όργανωμένο σύστημα. Οί άρρωστοί είχαν ένα δευτερεύοντα ρόλο και θεωρούταν άκόμη άντικείμενα των άποφάσεων και των πράξεων των πρωτοπόρων γιατρών.

Ένα γεγονός ποιοτικά διαφοροποιήμένο ήταν τό άνοιγμα όρισμένων τμημάτων του ψυχιατρείου και ή δημιουργία των πρώτων έπαναστατικών μορφών αυτοδιοίκησης των άρρώστων, με άποτέλεσμα τή λήψη πρωτοβουλιών άπό μέρος τους τήν καλύτερευση των κοινωνικών σχέσεων. Τό γεγονός αυτό έρχόταν σε αντίθεση με τό ύπάρχον θεραπευτικό σύστημα και έβαζε τίς βάσεις για τήν άναδιργάνωση του άναγνωρίζοντας τήν άνάγκη συνεργασίας και ύπαρξης της ομάδας σαν διεξοδο για τό ξεπέρασμα των διαπροσωπικών και θεσμικών αντιφάσεων.

Μέσα στά πλαίσια άναζήτησης μιås νέας όργανωτικής μορφής τοποθετείται ή δημιουργία των

πρώτης «θεραπευτικής κοινότητας». Η πρωτοβουλία αυτή έπαιρνε μία καινούργια διάσταση, γιατί καλούσε σε συνεργασία όχι μόνο λίγους άρχηγούς αλλά τό σύνολο των άρρώστων που έπαιζαν πιά ένα βασικό ρόλο στην κοινή όργάνωση, στην αυτοδιοίκηση και στην άξιοποίηση της κάθε μέρας. Η δημιουργία της θεραπευτικής κοινότητας ήταν ένα άποφασιστικό βήμα για τήν άνατροπή της κυρίαρχης παραδοσιακής ψυχιατρικής ιδεολογίας. Η θεραπευτική όψη της δουλειάς συνίσταται στο παιχνίδι των αντιμετώσεων που άναταράζει μία στάσιμη κατάσταση που θα κατάληγε στην άποκρυστάλλωση των ρόλων, στο διαλεκτικό τρόπο αντιμετώπισης της πραγματικότητας και στη μεταβολή των διαπροσωπικών σχέσεων με τήν κατάργηση της ιεραρχίας και τή συνεχή άναζήτηση από τόνο καθένα ενός καινούργιου ρόλου. Ο ρόλος του γιατρού έλέγχεται, άμφισβητείται και άναθεωρείται καθημερινά από τούς άρρώστους, όπως και τού νοσοκόμου που από τή θέση άπλου φύλακα βρίσκεται νά έχει μία βασική θεραπευτική σκοπιμότητα. Ο άρρωστος από μία παθητική στάση περνάει τώρα σε μία κατάσταση έλευθερίας, άυτονομίας και ύπευθυνότητας, και συνειδητοποιεί τό ρόλο και τή δύναμή του μέσα στην ομάδα. Μόνος πρέπει ν' άποφασίζει άν θα δεχτεί ή όχι ένα ρόλο και καταλαμβάνει τήν τεράστια σημασία που έχει ή παρουσία των άλλων γύρω του.

Τό είδος της σχέσης που δημιουργείται μέσα στην κοινότητα είναι αυτό που τήν κάνει θεραπευτική, της δίνει τή δυνατότητα νά κατανοήσει τίς δυνάμεις βιαιότητας και άπομόνωσης που ύπάρχουν στο ίδρυμα, όπως και στην ίδια τήν κοινωνία, δημιουργώντας τίς προϋποθέσεις για μία σταδιακή συνειδητοποίηση αυτής της βιαιότητας και τού διαχωρισμού έτσι ώστε ο άρρωστος, ο νοσοκόμος και ο γιατρός νά μπορούν νά τίς αντιμετώπισουν διαλεκτικά και νά τίς καταπολεμήσουν άναγνωρίζοντας ότι συνδέονται με μία ιδιόμορφη κοινωνική δομή. Η θεραπευτική κοινότητα χαρακτηρίζεται από:

- 1) τήν έλευθερία έπικοινωνίας και συνδιαλλαγής, δυνατός σε όλα τὰ επίπεδα και με όλους τούς τρόπους,
- 2) τήν άνάλυση όλων αυτών που συμβαίνουν μέσα στην κοινότητα σε ένδοπροσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο,
- 3) τήν τάση κατάρριψης της παραδοσιακής σχέσης κύρους,
- 4) τήν εκμετάλλευση τής δυνατότητας κοινωνικής άποκατάστασης των άσθενών,
- 5) τήν ύπαρξη μιås κοινοτικής συνέλευσης και συγχρότερων τακτικών συγκεντρώσεων σε στενότερο κύκλο, και
- 6) τήν έκδημοκρατικοποίηση, τήν άνεκτικότητα, τήν κοινωνικοποίηση των σκοπών και τήν άντιπαράθεση με τήν πραγματικότητα.

24. a) Fogli di informazione: no. 4, 12, 21, 30. b) A cura di F. Basaglia. *L'istituzione negata*. c) A cura di F. Basaglia, *Che cos'è la psichiatria*.

Ἀπό τίς πού ἐποικοδομητικές στιγμές τῆς κοινοτικής ζωῆς εἶναι οἱ πολυάριθμες συνελεύσεις πού τή ρυθμίζουν καί ὑποκρῶνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς καί βρίσκονται σέ κατάσταση συνεχῆς καί ἀμοιβαίας διαθεσιμότητας. Τίς καθημερινές μικρές συγκεντρώσεις τοῦ προσωπικοῦ ἀκολουθεῖ ἡ γενική συνέλευση καί οἱ συνελεύσεις τῶν τμημάτων, τῶν γιαιτρῶν καί τῶν ἐπιτροπῶν, ὅπου εἶναι φανερή ἡ παρουσία ἐξωτερικῶν ἐπισκεπτῶν. Οἱ συνελεύσεις προσφέρουν στόν ἄρρωστο τή δυνατότητα ἐναλλαγῆς καί ἐκλογῆς τῶν καθημερινῶν ἀσχολιῶν του (συμμετοχή στίς συγκεντρώσεις, δυνατότητα ἐργασίας, δευτερεύουσες ἀσχολίες, ἀργία κτλ.) καί δημιουργοῦν ἕνα ὑπόβαθρο ἀντιπαραβολῆς καί ἀμοιβαίας ἐπιβεβαίωσης. Ἡ συμμετοχή σ' αὐτές δέν εἶναι ὑποχρεωτική, γιατί ὁ σκοπός τῶν εἰδικῶν εἶναι ἀκριβῶς τὸ νά δημιουργηθῆ ἕνα νέος τρόπος ζωῆς πού νά βασίζεται στίς αὐθόρμητες πράξεις καί ἀποφάσεις αὐτῶν πού συμμετέχουν.

Ἄρρωστοι εἶναι ἕνα ἄτομο χωρίς δικαιώματα, ἀποκλεισμένο ἀπό τήν κοινωνία· αὐτή ἀκριβῶς τήν κατάσταση συζητᾶται κανεῖς μαζί του ἀναλύοντας τίς δυνατότητες καί ξεκαθαρίζοντας τή θέση του μέσα στήν κοινωνική πραγματικότητα πού ζεῖ.

Οἱ συγκεντρώσεις τοῦ τμήματος ἐκφράζουν τήν ἰδιαίτερη τὸν δομῆ καί ἀντικαθεπτίζουν τήν ἱστορία του καί τήν ἱστορία τῶν ἀσθενῶν του. Ἀναφέρονται κύρια σέ θέματα πού συγκεκριμένα καί βασίζονται σέ πιο στένεις διαπροσωπικές σχέσεις ὅπου εἶναι δυνατή ἡ ἀμοιβαία ἀλληλοταύτιση. Ἡ κοινοτική συνέλευση εἶναι τὸ σημεῖο συνάντησης καί ἐπαφῆς ὅλων τῶν ἀτόμων, ἄρρωστον καί ἐργαζομένων, τοῦ ψυχιατροῦ. Σ' αὐτῆ τῆ συνέλευση ἀντιπροσωπεύεται ὅλο τὸ ἴδρυμα, σέ μία ἐλεύθερη ἀντιπαραβολῆ, ὅπου οἱ ρόλοι φαίνονται ἀδιαχώριστοι καί τείνουν νά ἐκμηδενιστοῦν στό ἐπίπεδο τῆς ἀμοιβαίας ἀμφισβήτησης.

Συζητοῦνται κύρια θέματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος: ὀργανωτικά προβλήματα δημοκρατικῆς διοίκησης, γενικά θεωρητικά προβλήματα πού γεννιοῦνται ἀπό γεγονότα ἐνδο-καί ἐξωνοσοκομειακά, παίρνονται ἀποφάσεις πού ἀφοροῦν τῆ συμβίωση, κτλ. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γεννιέται σταδιακά ἡ ὑπευθυνότητα τῶν μελῶν τῆς ομάδας καί ἡ συλλογική ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν προβλημάτων.

Διᾶφορες εἶναι οἱ ἀσχολίες τῶν ἄρρωστων κατὰ τῆ διάρκεια τῆς ἡμέρας· ὀρισμένες ἀφοροῦν τῆ διασκέδαση: χορὸ, κινηματογράφο, παιχνίδια, τηλεόραση, περίπατο, καθώς καί τὸ μπάρι, ὀργανωμένο ἀπὸ τοὺς ἄρρωστους γιὰ νά συναντιοῦντα μεταξύ τους. Μία ἄλλη ἀσχολία πού πιο βασική εἶναι ἡ προσπάθεια δημιουργίας διαπροσωπικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἄρρωστους καί συζητήσεων ἱκανῶν νά ἐφοδιάσουν τὸν ἄρρωστο μὲ τῆ δυνατότητα νά ἀντιτιθεταί προσωπικά, ὥστε συνειδητοποιώντας ποῖος εἶναι νά δημιουργηθῆ τὰ ὄρια του καί συνάμα

καί τὰ ὄρια τῶν ἄλλων. Ἡ δουλειά ἔχει θεραπευτική ἀξία σάν εὐκαιρία συναντήσεων, σάν ἐρέθισμα γιὰ τὴν ἀπόκτηση καί πάλι ἐνὸς δημογραφικοῦ αὐθορητισμοῦ κατεστραμμένου μέχρι τώρα καί σάν ἱκανή νά γεννηθῆ μιὰ πραγματικὴ ἐργατικὴ συνείδηση, πού ν' ἀρνιέται τὸ ἐπίδομα σάν εὐεργεσία. Μόνον ἀπαϊτώντας τὴν ἀμοιβὴ σάν ἀντάλλαγμα γιὰ τὰ ὅσα προσφέρει στήν κοινότητα ὁ ἄρρωστος θά μπορέσει νά ἀναγνωριστεῖ μὲ τῆ δική του ἀξία ἀντάλλαγῆς. Μὲ αὐτῆ τῆ διεκδίκηση ὁ ἄρρωστος βρίσκει τὴν ἀναγνώριση τῆς δικῆς του προσωπικῆς ἀξίας.

Ἡ θεραπευτικὴ κοινότητα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὁ τελικός σκοπός ἀλλὰ μιὰ μεταβατικὴ φάση πού θά ἐπιτρέψει τῆ βαθμιαία ἐπαναφορὰ τῶν ἄρρωστων στήν κοινωνία ἀποφεύγοντας τὸν κίνδυνο τῆς παλινδρόμησης, καί τῆ δημιουργία τεχνικῆς γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν συγκρούσεων. Ἀφοῦ ἀνακατευθεῖ στό ἐσωτερικὸ τὸ ψυχιατεῖο, θά εἶναι ἀναγκαῖο καί τὸ ἀνοιγμὰ του πρὸς τὸν ἐξω κόσμο. Ἀκριβῶς, ὅταν δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη νά ἐπεκταθεῖ τὸ ψυχιατεῖο στόν ἐξω κόσμο, γιὰ νά προσφέρει ἐναλλακτικές λύσεις στοὺς ἄρρωστους δημιουργώντας ἕνα νέο εἶδος περιθαλψῆς στό γεωγραφικὸ καί κοινωνικὸ τους χώρο, τότε ἔλειψε ἡ ὑποστήριξη τῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν δυνάμεων. Ἡ τοπικὴ διοίκηση ἀρνήθηκε νά δημιουργηθεῖ τὰ ἐξωτερικὰ κέντρα καί ἔβαλε ἐμπόδια στήν ἐπαφὴ τοῦ ψυχιατροῦ μὲ τοὺς τοπικοὺς φορεῖς γιὰ τὴν ὀργάνωση ἐξωτερικῶν περιφερειακῶν ὑγειονομικῶν ὑπηρεσιῶν πού θά ἀσχολοῦνταν μὲ τῆ φάση τῆς πρόληψης καί τῆ μεταθεραπευτικὴ φάση προστασίας. Ἡ ἀπόλυτη αὐτῆ ἀρνηση τῆς τοπικῆς διοίκησης εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά πάει πίσω ὅλη ἡ κίνηση, ν' ἀπομακρυνθεῖ ἡ ομάδα τῶν ἐργαζομένων καί ν' ἀπομονωθεῖ πάλι ἀπόλυτα τὸ ψυχιατεῖο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον.

Arezzo²⁵

Ἄρρωστοι εἶναι ἕνα ἄτομο χωρίς δικαιώματα, ἀποκλεισμένο ἀπὸ τήν κοινωνία· αὐτή ἀκριβῶς τήν κατάσταση συζητᾶται κανεῖς μαζί του ἀναλύοντας τίς δυνατότητες καί ξεκαθαρίζοντας τή θέση του μέσα στήν κοινωνική πραγματικότητα πού ζεῖ.

Οἱ συγκεντρώσεις τοῦ τμήματος ἐκφράζουν τήν ἰδιαίτερη τὸν δομῆ καί ἀντικαθεπτίζουν τήν ἱστορία του καί τήν ἱστορία τῶν ἀσθενῶν του. Ἀναφέρονται κύρια σέ θέματα πού συγκεκριμένα καί βασίζονται σέ πιο στένεις διαπροσωπικές σχέσεις ὅπου εἶναι δυνατή ἡ ἀμοιβαία ἀλληλοταύτιση. Ἡ κοινοτική συνέλευση εἶναι τὸ σημεῖο συνάντησης καί ἐπαφῆς ὅλων τῶν ἀτόμων, ἄρρωστον καί ἐργαζομένων, τοῦ ψυχιατροῦ. Σ' αὐτῆ τῆ συνέλευση ἀντιπροσωπεύεται ὅλο τὸ ἴδρυμα, σέ μία ἐλεύθερη ἀντιπαραβολῆ, ὅπου οἱ ρόλοι φαίνονται ἀδιαχώριστοι καί τείνουν νά ἐκμηδενιστοῦν στό ἐπίπεδο τῆς ἀμοιβαίας ἀμφισβήτησης.

Συζητοῦνται κύρια θέματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος: ὀργανωτικά προβλήματα δημοκρατικῆς διοίκησης, γενικά θεωρητικά προβλήματα πού γεννιοῦνται ἀπὸ γεγονότα ἐνδο-καί ἐξωνοσοκομειακά, παίρνονται ἀποφάσεις πού ἀφοροῦν τῆ συμβίωση, κτλ. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γεννιέται σταδιακά ἡ ὑπευθυνότητα τῶν μελῶν τῆς ομάδας καί ἡ συλλογική ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν προβλημάτων.

Διᾶφορες εἶναι οἱ ἀσχολίες τῶν ἄρρωστων κατὰ τῆ διάρκεια τῆς ἡμέρας· ὀρισμένες ἀφοροῦν τῆ διασκέδαση: χορὸ, κινηματογράφο, παιχνίδια, τηλεόραση, περίπατο, καθώς καί τὸ μπάρι, ὀργανωμένο ἀπὸ τοὺς ἄρρωστους γιὰ νά συναντιοῦντα μεταξύ τους. Μία ἄλλη ἀσχολία πού πιο βασική εἶναι ἡ προσπάθεια δημιουργίας διαπροσωπικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἄρρωστους καί συζητήσεων ἱκανῶν νά ἐφοδιάσουν τὸν ἄρρωστο μὲ τῆ δυνατότητα νά ἀντιτιθεταί προσωπικά, ὥστε συνειδητοποιώντας ποῖος εἶναι νά δημιουργηθῆ τὰ ὄρια του καί συνάμα

25. Amministrazione Provinciale di Arezzo, Tetti Rossi, Novembre 75, Fogli di Informazione, no 7, 14, 29.

Μέ αυτές τις προϋποθέσεις, τó 1971, ξεκίνησε τό πείραμα τού «άνοιχτú ψυχιατρείου» μέ τή συνεργασία γιατρών, νοσοκόμων, διοικητικών, πολιτικών και άλλων πολιτών. Ή ανάγκη δημοκρατικής διοίκησης και συμμετοχής όλων τών κοινωνικών, πολιτικών και συνδικαλιστικών δυνάμεων στή διεύθυνση τού ιδρύματος, εξεσφαλίζεται από τήν ίδρυση τής νοσοκομειακής έπιτροπής πού κατακυρώθηκε από τό έπαρχιακό συμβούλιο και πού αποτελείται από αντιπροσώπους όλων αυτών τών δυνάμεων.

Ή ζωή στό ψυχιατρείο οργανώνεται συλλογικά μέ τίς καθημερινές συναντήσεις και συζητήσεις. Οί σχέσεις ανάμεσα στους ειδικούς βασίζονται στήν ομαδική επαλήθευση τής δουλειάς, πού γίνεται σταδιακά μέ βάση τίς πραγματικές ανάγκες τών άρρώστων και μέ διάφορους τρόπους. Τό «τμήμα ύποδοχής» ήταν ό τρόπος πού γινόταν ό διαχωρισμός τών άρρώστων μέ βάση μιá αξιολόγηση πού δέν είχε καμία σχέση μέ τίς ανάγκες τους. Για νά αποφύγουν τήν όριστική νοσηλεία, οί ειδικοί προσπάθησαν νά βρουν πρακτικές λύσεις στό πρόβλημα τών άρρώστων μέ τή συνεργασία, όταν ήταν αναγκαία, τών γιατρών τών γενικών νοσοκομείων, τών έξωτερικών ιατρείων και τών περιφερειακών ομάδων περιθάλψης, για νά αντιμετωπίσουν μαζί τίς σοβαρές καταστάσεις φροντίζοντας μέ ξεπεραστεί ή κρίση εκεί πού γεννήθηκε, κοντά στό άρχικό οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον.

Πιό δύσκολα αντιμετωπίζεται τό πρόβλημα τών χρόνιων άσθενειών, γιατί δέν υπάρχουν οί κατάλληλες έξωψυχιατρικές δομές καθώς και οί κοινωνικές και οικονομικές δυνατότητες πού θά βοηθούσαν τους άρρώστους νά απομακρυνθούν από τό ψυχιατρείο.

Για τήν περίπτωση τών άρρώστων πού έχουν άπόλυτα άποκατασταθεί, πρέπει νά άνοίξει ένας διάλογος μέ τίς τοπικές οργανώσεις για νά αναλάβουν τό οικονομικό και κοινωνικό βάρος τής έπιστροφής τους στήν κοινωνία. Ένω, για όσους χρειάζεται ακόμη προσπάθεια για νά άποκατασταθούν πρέπει νά δημιουργηθούν νέες εναλλακτικές δομές (σπίτια-οικογένειες, ήμερήσια κέντρα κτλ.) ή άκόμα και νά χρησιμοποιηθεί τό ίδιο τό ψυχιατρείο στή νέα τó μορφή.

Γι' αυτό γεννιούνται πρωτοβουλίες πού, μέ τή συμμετοχή και τήν κοινή ζωή, αντικαθιστούν πραγματικότητες, όπως τό άναρρωτήριο πού έκλεισε όριστικά, τό τμήμα τών «άνησυχων» και ή «άγροτική παροικία» πού διατηρούν συνεχή έπαφή μέ τόν έξω κόσμο.

Έκτός από τήν έπιστροφή τών άρρώστων στίς οικογένειές τους, άλλες εναλλακτικές λύσεις είναι τά σπίτια-οικογένειες μέσα και έξω από τόν ψυχιατρικό χώρο και οί αυτόνομες θεραπευτικές κοινό-

τητες, καλά ένσωματωμένες στό κοινωνικά πλαίσια πού μετατρέπονται σε κοινωνικά κέντρα στή διάθεση τών κατοίκων και χρησιμοποιούνται σαν πέρασμα για τήν άπόλυτη επανένταξη τών άρρώστων. Συνάμα, όσοι παραμένουν στό ψυχιατρείο έχουν άπόλυτη έλευθερία κίνησης και έρχονται σενέχεια σε έπαφή μέ τό έξωτερικό περιβάλλον. Αιτή ή έπαφή έχει σαν άποτέλεσμα τή συμμετοχή τών κατοίκων στό πρόβλημα τά σχετικά μέ τήν ψυχιατρική περιθάλψη.

Ή διάρθρωση τών ύπηρεσιών Ψυχικής Ύγιεινής και ή τοποθέτησή τους στό χώρο τών κοινωνικο-ύγειονομικών ύπηρεσιών είναι ή άπάντηση στήν άνάγκη κοινής παρέμβασης σε όλο τό γεωγραφικό χώρο για νά αντιμετωπιστούν συλλογικά τά ψυχιατρικά πρόβλήματα, καθώς και στήν άνάγκη συμμετοχής τής κοινής γνώμης και τών κοινωνικών φορέων στον άγώνα για τήν προστασία τής υγείας, τή θεραπεία και τήν πρόληψη. Όρισμένες ομάδες τής ύπηρεσίας ενδιαφέρονται για τήν πρόληψη και κινούνται μέσα στό γεωγραφικό χώρο.

Τά έξωτερικά της ιατρείας χρειάζονται συχνά για τήν πρώτη θεραπευτική έπαφή πού συνεχίζεται στό οικογενειακό περιβάλλον τού άρρώστου, ενώ σε περιπτώσεις άνάγκης αντιμετωπίζεται ή κρίση στό γενικά νοσοκομεία. Ή ύπηρεσία επίσης άσχολείται μέ:

- 1) τήν περιθάλψη τών άρρώστων στό οικογενειακό τους περιβάλλον και τή δημιουργία άλλων ύπηρεσιών για νά αποφύγουν τήν έπιστροφή τους πάλι στό ίδρυμα,
- 2) τήν επαγγελματική άποκατάσταση και τήν έπιστροφή τους στους χώρους δουλειάς,
- 3) τίς προληπτικές παρεμβάσεις στους κοινωνικούς φορείς, όπως τά σχολεία, τά εργοστάσια, μαζί μέ τίς άλλες ύγειονομικές ύπηρεσίες στον άγώνα ενάντια στήν κοινωνική άπομόνωση, και
- 4) τού άγώνα για τήν προστασία τής υγείας μέ τή συνεργασία τών συνδικαλιστικών οργανώσεων και τή συμμετοχή τών εργαζομένων.

Perugia²⁶

Όταν τό 1969 συζητήθηκε ή δημιουργία εναλλακτικών δομών σχετικά μέ τό ψυχιατρείο, δόθηκε μεγάλη σημασία στό νά βρεθεί μία οποιαδήποτε λύση πού θά έβαζε τέλος στον περιορισμό και τήν καταπίεση τού ψυχιατρείου.

Τότε οί άρρωστοί ήταν 1.200 περίπου, ό τρόπος λειτουργίας βασιζόταν στίς μεθόδους τής παραδοσιακής ψυχιατρικής, και τό ίδρυμα ήταν ό τρόπος δ-

26. Άνακοίνωση στό συνέδριο τού Έθνικού Κέντρου Έρευνας: «Formazione degli operatori sociali», Roma 1975. «Σεμινάρια» τού Manuali 1975. Manuali: Άνακοίνωση στή Bienale της Βενετίας, 1975.

που οἱ ψυχικές ἀρρώστιες μετατρέπονταν σέ χρόνιες καταστάσεις, ἐνῶ στήν ἀρχική ἀρρώστια προσθέτονταν καί ἄλλες. Κάτω ἀπ' αὐτό τό πρίσμα, ὁποιαδήποτε ἄλλη λύση ἐμοιαζε θετική.

Σέ μία πρώτη φάση, δόθηκε εὐκόλα ἀπό μέρους τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης μία πλατιά πολιτική συγκατάθεση πού ἐγγυόταν ἐν ὁποιοδήποτε πρόγραμμα ἄλλαγῆς καί βοηθοῦσε στό νά γίνουν οἱ θέσεις αὐτές γνωστές πλατιύτερα, στό διάφορα κοινωνικά στρώματα. Ἔτσι, ἡ πολιτική μάχη ἐναντίνα στό ψυχιατεῖο ἦταν μετά ἀπλή, γιατί ἡ κοινωνία στό σύνολό της εἶχε προχωρήσει πέρα ἀπ' αὐτή τήν ἀντίληψη καί ὁ κοινωνικός ἐλεγχος δέν μπορούσε νά γίνεται πιά μέσα ἀπ' αὐτό τόν παραδοσιακό θεσμό. Ἔτσι, γεννήθηκαν οἱ ἐναλλακτικές λύσεις, δόθηκε ἡ δημιουργία ψυχιατρικῶν ὁμίσεων στό Νοσοκομεῖα, τά ΚΨΥ κ.ά. Ἔνας σημαντικός ἀριθμός ὁμοίων παράμεινε στό ψυχιατεῖο, ὅπου συνεχίστηκε νά δίνεται ἡ μάχη τῶν ἐιδικῶν.

Τό ἀπόλυτο «ἀπογύμνωμα» τοῦ ψυχιατερίου εἶναι ἕνα βασικό θέμα πού ἀντιμετωπίζεται στό πολιτικό ἐπίπεδο. Ὅσο κι ἂν τά ἄτομα αὐτά ἀποτελοῦν τίς πιο βαρεῖες περιπτώσεις, ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι ὑπάρχουν πολλές ἐπιίδες θεραπείας, μέ τή δημιουργία στούς ἀρρώστους ὑγιεινῶν ἐρεθισμάτων καί μέ τήν προσφορά βοηθείας σ' αὐτούς ὥστε νά ἀνακαλύψουν τόν πραγματικό κόσμο, πράγμα πού δέν γίνεται βέβαια μέσα στό ψυχιατεῖο.

Γι' αὐτό, οἱ πολιτικοί πρέπει νά δώσουν τή δυνατότητα στούς ἐιδικούς νά δουλέψουν μέ τούς ἀρρώστους στό ὄριο τῆς πραγματικότητας. Τό πρόβλημα δέν εἶναι πιά «τεχνικό» ἀλλά γίνεται πρόβλημα οἰκονομικοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης καί λύνεται μόνο μέ τήν ἀλλαγὴ τῆς παραδοσιακῆς τῆς πολιτικῆς.

Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὅμως, παραμένει τό πρόβλημα τῆς ψυχικῆς ἀρρώστιας καί τῆς δημιουργίας ἐνός ἀνοίγματος, ἐνός διαλόγου γύρω ἀπ' αὐτή πού θά ἐξέταζε τά προβλήματα καί τήν κατάσταση τῶν ἀρρώστων προσπαθώντας νά ξεκαθαρίσει ποιές πολιτικές καί κοινωνικές ἀνάγκες ἐξυπηρετεῖ ἡ ἀπομόνωση στό χώρο τοῦ ψυχιατερίου.

Ὁ πυρήνας ὄλων αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἦταν τό ΚΨΥ πού ποτέ δέν θεωρήθηκε ἡ τελική, ἡ σωστότερη ἀπάντηση στό πρόβλημα τῆς ψυχασθένειας, ἱστορικά ὅμως ἦταν ὁπωσδήποτε ἡ πιο σωστή καί ἀποτελεσματική.

Ἀκολούθησε μία δύσκολη δουλειά ἀποθεσμοποίησης καί ἐπαναφορᾶς τῶν ἀρρώστων στό περιβάλλον τους, στή βάση τῆς θεωρίας ὅτι ἡ ψυχική ἀρρώστια εἶναι μέρος τῆς κοινωνικῆς φυσιολογίας καί ὅτι ἀποκτείνει νόημα τό: 1) νά συνδεθεῖ τό ἐπιμέρους γεγονός μέ τό σύνολο τῶν προβλημάτων καί τήν ἱστορία τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ἐκδηλώνονται, 2) νά κατανοηθοῦν οἱ ἀντιθέσεις οἱ σχετικές μέ τίς ἱστορικο-κοινωνικές συνθήκες καί τίς παραγω-

γικές σχέσεις, καί 3) νά ἀπορροφηθοῦν οἱ ρόλοι πού ἔχουν ἐπιβληθεῖ, ἐνδυνάμοντας ἔτσι τήν ἐπαναπόκτηση τῶν γνώσεων καί τήν ὑποκειμενικότητα.

Τό πρόγραμμα αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι δημιουργήσε πρόβλημα ποιοτικῆς διαφοροποίησης τῶν ψυχιατρικῶν λειτουργῶν πού γιά πολύ καιρό ἐπαίξαν τό ρόλο τοῦ φύλακα, εἶχε καί σάν ἀποτέλεσμα τή δημιουργία τῆς πεποίθησης ὅτι τό ἀντικείμενο μέ τό ὅποιο ἔπρεπε νά ἀναμετρηθοῦν δέν ἦταν πιά ὁ ὀλοκληρωτικός θεσμός τοῦ ψυχιατερίου, ἀλλά ἔπρεπε νά ἀναφερθοῦν στό σύνολο τῶν καταστάσεων, δηλαδή τό σχολεῖο, τήν οἰκογένεια, ἡ τή δουλειά, ὅπου ἀπό τή μιὰ ὠριμάζει, παίρνει ὕψη καί παράγει ἡ «ἰσομορφία» καί ἀπό τήν ἄλλη ἀπολαμβάνεται αὐτή ἡ «ἰσομορφία».

Καί ἔτσι τό πρόβλημα δέν ἦταν πιά ἡ ἀναμέτρηση μέ τό ὀλοκληρωτικό ἴδρυμα καί τούς ὀπισθοδρομικούς μηχανισμούς του, ἀλλά ἀντίστροφα, μέ θετικούς κοινωνικούς θεσμούς, δηλαδή μέ τήν ἴδια τήν κοινωνία. Αὐτό εἶχε σάν ἀποτέλεσμα μιὰ μεγάλη σύγκρουση, γιατί ἄλλο εἶναι νά λές ὅτι ὁ ἀρρωστος βρίσκεται σέ ζῶδη κατάσταση κι ἄλλο νά λές ὅτι ἡ οἰκογένεια, τό σχολεῖο κτλ. δέν λειτουργοῦν, ὑποβάλλοντας καταστάσεις ἀπ' τίς ὁποῖες ἐξαρτάται ἡ ὑπαρξὴ χιλιάδων ἀτόμων.

Μετά τό 1969 μέχρι τό 1973, τό ΚΨΥ πέρασε μιὰ περίοδο ἀντιδημοτικότητας, γιατί πρότεινε ἕνα διάλογο ἐναντίνα στήν κοινή γνώμη. Αὐτό τό γεγονός εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθεῖ διαφωνία μέσα στήν ὁμάδα τοῦ Κέντρου σχετικά μέ τόν τρόπο χειρισμοῦ τῆς ἀντιδημοτικότητας. Βέβαια, ὄλοι ἦσαν σύμφωνοι ὅτι ἔπρεπε νά εἰπωθεῖ στό σχολεῖο ὅτι πρέπει ν' ἀλλάξει, στίς οἰκογένειες ὅτι βρίσκονται σέ κρίση, στό ἐργοστάσιο ὅτι ἐκεῖ μέσα δημιουργεῖται ἕνα εἶδος παθολογίας, καί ὅτι ὄλα αὐτά θά τους ἀπομάκρυναν ἀπό τό κοινωνικό σύνολο. Ὅρισμένοι λειτουργοὶ θεωροῦσαν ὅτι αὐτή ἡ ἀντιδημοκρατικότητα ἔπρεπε νά καλλιεργηθεῖ, ἦταν κάτι ἀναγκαῖο, σάν μιὰ ἐγγύηση ὅτι τό κέντρο ἦταν πραγματικά ἐναλλακτική λύση, πράγμα πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα σέ ὀρισμένα ΚΨΥ νά ὑπάρχει ἐπαφὴ μόνο μέ τό ὑποπρολεταριάτο.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὀρισμένοι πίστευαν ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νά πάρουν μιὰ διαλεκτική στάση, πρῶτα γιά τήν ἴδια τή φύση τῆς ψυχασθένειας καί δεύτερο, γιά τό ὅτι αὐτή χτυπάει ὄλες τίς κοινωνικές τάξεις, βέβαια ὄχι μέ τήν ἴδια μορφή καί στό ἴδιο ποσοστό.

Ξεκινώντας ἀπό τήν πεποίθηση ὅτι ἡ ψυχασθένεια εἶναι ἕνα παθολογικό φαινόμενο, γεννήθηκε ἡ ἀνάγκη μιᾶς ὑπηρεσίας στή διάθεση ὄλων τῶν πολιτῶν καί ὄχι μόνο τοῦ προλεταριάτου. Ἐγινε ἡ προσπάθεια λοιπὸν νά μὴ γίνει ἡ ὑπηρεσία διαχωριστική, ὅπως ἦταν τό ψυχιατεῖο. Τό ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἦταν ἕνα περίεργο κοινωνικό φαινόμενο: νά ὑπάρχουν δηλαδή δύο τύποι ἀρ-

ρώτων: ο πλούσιος και ο φτωχός. Γιατί η μεσαία τάξη αρνιόταν αυτή τη συνύπαρξη. Θεωρήθηκε λοιπόν ότι αυτή η δυσπιστία της μεσαίας τάξης έπρεπε να μελετηθεί στα πλαίσια της οργανικής τοποθέτησης, όπου κινείται η ύπηρεσία.

Η μεσαία τάξη είναι μία ιδεολογία ολόκληρη, είναι η κοινή γνώμη που τοποθετείται στα κοινωνικά πλαίσια της απραξίας, στον ελεύθερο χρόνο, στην οικογένεια, σε όλα δηλαδή τα μη παραγωγικά κυκλώματα, που εμποδίζουν την επιστροφή των άρρώστων στην κοινωνία. Σ' αυτά τα κυκλώματα που δεν άφορούν την κοινωνική οργάνωση, αλλά πολλά την ιδιωτική πρωτοβουλία, πρέπει να επέμβει κανείς και να υποκινήσει τη συμμετοχή που κατά κάποιο τρόπο θα διαφοροποιήσει τα άτομα μεταξύ τους. Το μόνο κατάλληλο μέσο γι' αυτόν το σκοπό είναι το ΚΨΥ που μπορεί να κινητοποιήσει τα συνδικάτα, τα κόμματα, τους μαζικούς φορείς αλλά και που πρέπει να κρατάει κριτική στάση απέναντι στην κοινή γνώμη.

Η σύγχρονη δομή του ΚΨΥ πρέπει να ξαναεξεταστεί, πράγμα γνωστό, αφού από την αρχή ειπώθηκε ότι το κέντρο έπρεπε να θεωρηθεί σαν μία μεταβατική μορφή οργάνωσης, σαν άμεση απάντηση στα ολοκληρωτικά συστήματα.

Η ψυχασθένεια από μόνη της δεν έχει κανένα νόημα, γιατί αποτελεί μέρος της κοινωνικής φυσιολογίας και πάντοτε μέρος κάποιας σχέσης. Ο ψυχασθενής είναι ύπαρξη συγκεκριμένη, πραγματική, ατομική, και έχει δική της ύφή σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και φυσικά σε μία ομάδα.

Σταθεροποιεί μία οικογενειακή ισορροπία, όποτε έχει ένα συγκεκριμένο ρόλο στον οικογενειακό μικρόκοσμο. Η «άνωμαλία» μίας οικογένειας εξισορροπείται με τη δημιουργία του τρελλού, μά όταν ο τρελλός απομακρύνεται, το πρόβλημα παραμένει και η ισορροπία αλλάζει. Η ψυχασθένεια είναι πρόβλημα σχέσης, και γι' αυτό μπορεί να κατανοηθεί μόνο στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων, είναι μία όψη της κοινής ζωής. Δεν είναι η έκφραση μίας σύγκρουσης αλλά η προσπάθεια να λυθεί αυτή, και εδώ βρίσκεται όλη η δυσκολία.

Για όλους αυτούς τους λόγους, το ΚΨΥ δεν φτάνει να παίρνει μέρος στις τοπικές συνελεύσεις, να προτείνει τη δημιουργία μέσων κοινής συμμετοχής, μά πρέπει να γίνει το ίδιο βασικό μέρος τους, να γίνει οργανωτικό τμήμα του κοινωνικού συνόλου, να ασχοληθεί μαζί με τους άλλους φορείς με τον τρόπο οργάνωσης της κοινότητας, και με μίην ύπαρξη καμιά πρωτοβουλία που να μη συμμετέχει. Έτσι, θά προταθούν μέλη οργανωτικά, δεδομένα σε μία συγκεκριμένη κοινωνική συνθήκη με το ιδιαίτερο καθήκον να ασχοληθούν με μία της όψη, την ψυχασθένεια, ξαναφέροντας το πρόβλημα στην ίδια την κοινότητα, αρνούμενοι έτσι την κάθε απόκρυψη και όριστική απόμακρυσή τους.

Trieste²⁷

Η ψυχιατρική έμπειρία της Τεργέστης, αν και ξεκίνησε μέσα από το ίδιο το ψυχιατρείο και με τις ίδιες προϋποθέσεις της Gorizia, δεν σκόπευε να καταλήξει στην ίδια αποτυχία, γι' αυτό οι ειδικοί προσάβησαν άμεσα να' άποκτήσουν έπαφές με την τοπική διοίκηση και τις πολιτικές δυνάμεις μεταθέτοντας τις προσπάθειές τους από το ψυχιατρείο στον έξω γεωγραφικό χώρο.

Οι καινούργιοι αντικειμενικοί σκοποί δουλειάς επεκτείνονται αγκαλιζόντας ένα πιο πλατύ τομέα προσπαθώντας να μη μεταφραστεί η άπελευθέρωση του ψυχιατρείου σε καινούργια έξουσία γιά την άρχουσα τάξη και να μετατραπεί ο αντιψυχιατρικός άγώνας σε άγώνα ενάντια στην άστική τάξη, αφού ένωθεί με τους άγώνες των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων.

Οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτό το πείραμα είναι: —ή κατάργηση της άναγκαστικής νοσηλείας και της σχέσης κηδεμονίας, —τό άνοιγμα όλων των τμημάτων του άσυλου και τό σταδιακό άδειασμό τους, —ή άνεξαρτητοποίηση των άρρώστων και των νοσοκόμων, —ή έλευθερία κίνησης μέσα και έξω από τό άσυλο, —οί έπιχορηγήσεις γιά όσους φεύγουν από τό άσυλο, καθώς και ή κατάργηση της έργασιοθεραπείας, γιά να καθιερωθεί τό δικαίωμα δουλειάς και άνταμοιβής, —ή κριτική της θεραπευτικής κοινότητας γιά να θεσπισθεί τό δικαίωμα μιάς κοινής ζωής μέσα από τόν άγώνα ενάντια σε ό,τι την κάνει άδύνατη, και —ή έξοδος των γιετρών και νοσοκόμων στην περιοχή σαν μόνιμη καθημερινή πράξη και ή παρέμβασή τους στό γεωγραφικό χώρο.

Βασικός σταθμός στή διάρκεια της μετατροπής του άσυλου ήταν ή άναζήτηση μιάς εναλλακτικής λύσης σχετικά με τά προβλήματα της έργασίας και της έκμετάλλευσης του άρρώστου. Η έργασία, αν και δικαιολογείται σαν δυνατότητα έξόδου του άρρώστου από μία κατάσταση άδράνειας και άπομόνωσης, ώστόσο δύσκολα δικαιολογείται στο θεραπευτικό τομέα. Άπό τότε που οι άρρωστοι συνειδητοποίησαν την έργασία σαν έκμετάλλευση γιά την ίκανοποίηση των άναγκών του άσυλου, δεν τη δέχονταν πιά, και γιά να καλύτερευόσουν τίς οικονομικές του συνθήκες δημιουργούν ένα συνεταιρισμό: αυτός, άναγνωρισμένος νομικά, σοβαρά όργανωμένος, καταργεί με την άμεση διαχείριση την ένδοσοκομειακή έκμετάλλευση, τό άλλοθι της έργα-

27. Fogli di informazione, no 23-24/1975, no 17-11/1974, no 8/1973. Rotelli, «Note e appunti sulla pratica psichiatrica a Trieste» in: *La pratica della follia*, Gorizia, 1974.

σιοθεραπείας, καί βοηθάει στήν ἀπόκτηση κοινωνικῆς ὑπόστασης μέσα στόν κόσμο τῆς παραγωγῆς.

Ἡ τοπική διοίκηση προβλεπεῖ γιά τά μισθώματα τήν ὑγειονομική περίθαλψη καί τίς συντάξιμες εἰσφορές, καί ὁ ἄρρωστος ξαναποκτᾷ τή δυνατότητα νά προτείνει ἀγορά τήν ἐργασία του μέ τήν ἀπόκτηση μιᾶς πολιτικοσυνδικαλιστικῆς συνειδη- σης. Καί αὐτό μόνο δέν φθάνει, χρειάζεται ἐξωτερι- κή ὑποστήριξη. Ὁ συνεταιρισμός ἀποκτᾷ ἀξία καί κύρος μόνο ἂν ἕνα ἐργατικό συνδικάτο δεχθεῖ τά χαρακτηριστικά του, ἀναγνωρίσει τήν ἀξία του, προστατεύσει καί κεντρίσει τίς δυνατότητές του. Σύγχρονα μέ αὐτές τίς προσπάθειες δημιουργήθη- καν καινούργιες ἐμπειρίες, σταθεροί γιά τήν ἐπινα- φορά τῶν ἄρρωστων στήν κοινωνία, ὅπως ἡ Villa Fulcis. Σκοπός τῶν εἰδικῶν ἦταν νά καταργήσουν τή φαρμακευτική θεραπευτική ἀγωγή στή βίλλα ἀναζητώντας μία ὁμοιογενεῖα ρόλων, δουλεύοντας μαζί καί κάτω ἀπό τίς ἴδιες συνθήκες μέ τοὺς ἄρ- ρώστους, βοηθώντας τους νά ἀποκτήσουν πάλι τήν αἴσθηση τοῦ σώματός τους καί νά ἀναγνωρίσουν τίς ἀνάγκες τους, γιά νά ξαναβροῦν τή δική τους ταυτότητα, ἀπαραίτητο σταθμό γιά τή δημιουργία τοῦ προσωπικοῦ καί κοινωνικοῦ τους πλαισίου.

Οἱ σχέσεις μέ τόν ἔξω κόσμο δημιουργήθηκαν ὁ- μαλά χωρίς προετοιμασίες ἀπό μέρος τῶν ειδι- κῶν. Οἱ ἄρρωστοί συχνάβαν στά κοινόχρηστα κέν- τρα τῶν χωριῶν καί ἦρθαν σέ ἐπαφῆ μέ τόν πληθυ- σμό, ἐνῶ καί στή βίλλα ἄρχισαν νά συχνάζουν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς. Ἐγινε προσπάθεια νά γενι- κευθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ ψυχασθενούς καί νά ἀντι- μετωπιστεῖ σάν πρόβλημα διαχωρισμοῦ καί κοινω- νικῶν τάξεων. Ἡ πιό θετική ἀπάντηση ἦταν ἐκείνη τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου πού μαζί τὸν ὀργανώθη- καν δημόσιες ἐπιμορφωτικές δραστηριότητες σύμ- φωνα μέ τὸ πρόγραμμα ἀποκέντρωσης, καθώς καί μία ἀνοικτή σέ ὅλους συνέλευση, ὅπου συζητοῦνται ὑγειονομικά προβλήματα καί ὅπου ἐγινε ἡ προσπά-θεια νά ξεκαθαριστεῖ ἡ κοινωνική ἐπιναφορά τῶν ἄρρωστων στό περιβάλλον τους. Τὸ ποιοτικό βῆμα αὐτῶν τῶν ἐναλλακτικῶν ἐμπειριῶν γίνεται πρὸς τὰ ἔξω, ὅπου πρόκειται νά διακινηθοῦν οἱ αἰτίες πού ἔφεραν αὐτὴ τήν προβληματική ψυχική κατά- σταση συνδεόντάς την μέ παρόμοιες ἄλλες κοινω- νικές καταστάσεις.

Μ' αὐτές τίς προβληματικές καί μέ τόν τρόπο ἀντιμετώπισής τους συνδέεται καί ἡ ἐμπειρία τοῦ Gar- sate Gozzi τοῦ δημόσιου κοιτώνα 320 κρεβατιῶν πού δημιουργήθηκε τὸ 1925 καί ὅπου ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης βρῖσκει ἄσυλο: γέρονι, ἀνάπη- ροι, ἄνεργοι, ἄνθρωποι πού ἔχουν τήν ἴδια προλετα- ριακή καταγωγή. Εἶναι τὸ ἄσυλο πού περικλείει τοὺς «παρεκκλινόντες» τῆς πόλης, πού δέν ἔχουν μπεῖ στό κύκλομα τῆς παραγωγῆς, ἀποφεύγοντας ἐτσι τὸ διασκορπισμὸ τῆς γιά ἕνα καλύτερο κοινω- νικό ἔλεγχο.

Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ψυχασθενῶν, πού προερχό- ταν ἀπὸ τὸν κοιτώνα, ὀδήγησε τοὺς εἰδικούς ἔξω ἀ- πὸ τὸ ψυχιατεῖο, γιά νά ἐπαληθεύσουν τήν κοινω- νική κατάσταση, τὰ προβλήματα καί τίς συνθήκες τῶν φιλοξενουμένων, καί νά ἀντιμετωπίσουν ὅλες τίς ἀμεισιές ἀνάγκες τους, ὅπως ἡ ἱατρική περίθαλ- ψη καί τὸ φαγητό.

Ἡ συνεχῆ παρουσία τῆς ομάδας κινδυνεύει ὁ- μως νά χαρακτηρίσει σάν «ἄρρωστη» κάθε ἀφύσι- κη συμπεριφορά, δίνοντας μία ψυχιατρική ὄψη στό περιβάλλον. Αὐτὸς ὁ κίνδυνος ξεπερνιόταν μέ τήν κοινή ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων στή συνέ- λειψη. Συνάμα, δημιουργήθηκε μία ἐπιτροπὴ συν- τονισμοῦ γιά τίς διαπραγματεύσεις μέ τήν τοπική διοίκηση καί τίς ἐπαφές μέ τὸ συνοικιακό καί τὸ κοινοτικό συμβούλιο, πού ὄρισαν ἀπὸ ἕνα μέλος τους σάν ἀντιπρόσωπο στήν ἐπιτροπὴ τοῦ κοιτώνα. Ἐπίσης, βασιζόμενοι σ'αἰς πολιτικές δυνάμεις καί τὰ συνδικάτα, οἱ εἰδικοί καί οἱ φιλοξενούμενοι τοῦ Gozzi, ἄρχισαν νά παίρουν μέρος στοὺς ἀγῶνες γιά τήν κατοικία, τήν ἐργασία καί ὅλες τίς ἄλλες ἀ- νάγκες τῶν κατοίκων. Μέ αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ κοι- τώνας ἀνοίγει πρὸς τὰ ἔξω καί γίνεται ἕνα δημόσιο πρόβλημα πού γιά τήν ἀλλαγὴ του χρειάζεται μία συντονισμένη παρέμβαση τῶν τοπικῶν ὀργανώ- σεων. Ἡ ομάδα ἔτσι συμβάλλει: 1) στήν ἐσωτερική ὀργάνωση τοῦ κοιτώνα καί στή συνειδητοποίηση, ἐκ μέρους τῶν φιλοξενουμένων, τῶν προβλημάτων καθὼς ἀπομόνωσης καθώς καί ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν προβλημάτων ὑγείας καί 2) στή μεταφορά στόν ἔξω κόσμο τὸν πραγματικὸν ἀναγκῶν καί ἀντιθέσεων τοῦ ἄσυλου μέ τὴ συμμετοχὴ εἴτε τῶν συνδικατικῶν εἴτε τῶν ἄλλων ὀργανισμῶν.

Ὅλες αὐτές οἱ ἐμπειρίες, ἔχοντας συνοχή μεταξύ τους καί πλευρίζοντας τὸ ἔργο μέσα στό ψυχια- τεῖο, κατάφεραν σταδιακά νά ἔχουν σάν ἀποτελέ- σμα τήν κατάργηση τοῦ ψυχιατερίου σάν ἀσυλιακή δομὴ πού χρησιμοποιεῖται μόνο γιά νά φιλοξενήσει ἄρρωστους πού ἔχουν θεραπευθεῖ καί γιά τοὺς ὁ- ποίους δέν ὑπῆρχε θέση οὔτε σὺν συνεταιρισμὸ οὔτε στὰ διάφορα καταλύματα στήν πόλη.

Parma²⁸

Στήν ἐπαρχία τῆς Πάρμας, ὁ ἀγῶνας ἐναντία στό θεσμὸ τῶν ψυχιατρείων γεννιέται μέσα ἀπὸ μία συγκεκριμένη πολιτικὴ γραμμὴ τῆς ἐπαρχιακῆς αὐ- τοδιοίκησης, μέ τήν ἀνάμιξη τόσο τῶν πολιτικῶν ὅσο καί τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, καί προωθεῖται μέσα ἀπὸ τοὺς ἐργατικούς καί φοιτητικούς ἀγῶνες τῶν ἐτῶν 1968-1970. Εἶναι μία ἐμπειρία πού δέν γεν- νιέται ἀπὸ τὴ δουλειά τῶν εἰδικῶν ἀλλὰ ἀποκλει- στικά ἀπὸ τὴν ἐνωσιή ὄλων τῶν θεμελιωδῶν δυνά- μων.

28. Braidì, Fontanesi, *Se il barbone beve.*

Ἡ οικονομική κατάσταση τῶν χρόνων τοῦ 1960 εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσαγομένων στό ψυχιατρεῖο, πού ἀνήκουν στό κατώτερα κοινωνικά στρώματα καί στίς πλιό φτωχικές περιοχές τῆς χώρας. Τό ἴδρυμα γίνεται μία ἀποθήκη γιά ἄτομα μέ ἀνάγκες περιθαλψῆς καί ἐργασίας, ὅπου οἱ συνθήκες ζωῆς εἶναι καταστροφικές.

Ἄπο τό 1965 κιόλας ἡ ἐπαρχιακή διοίκηση ἀμφισβητεῖ τή διοίκηση τοῦ ἀσύλου ἐπικαλούμενη τήν κίνηση καί τίς πολιτικές δυνάμεις καί ζητώντας τή δημιουργία ἐναλλακτικῶν δομῶν. Τό 1968, ἡ διοίκηση, οἱ ἀριστερές δυνάμεις καί τά ἐργατικά συνδικάτα βρίσκουν νέους συμμάχους μέσα στό κλίμα ριζικής ἀνανέωσης πού ἐπιβλήθηκε ἀπό τοὺς ἀγῶνες τοῦ φοιτητικοῦ καί ἐργατικοῦ κινήματος πού διεκδικοῦν τήν προστασία τῆς υγείας καί τή δημιουργία ἐνός υγειονομικοῦ συστήματος πού νά ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ καταλήγοντας στό αἶτημα γιά υγειονομική μεταρρύθμιση.

Ἄπο τήν ἔνωση ὄλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων γενιέται ἕνας ἀγῶνας γιά ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ἀπομόνωσης καί δημιουργοῦνται ἐπαφές μέ ὄλες τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας, ὅπου γίνονται παρόμοια ψυχιατρικά πειράματα.

Σύμφωνα μέ τήν υγειονομική τῆς πολιτική, ἡ τοπική αὐτοδιοίκηση δημιουργεῖ τά προστατευόμενα ἐργαστήρια καί τά ἀγροκτίσματα. Τά ἀγροκτίσματα ἀποβλέπουν στήν ἀξιοποίηση τῆς ἀνομιᾶς αὐτῶν πού φεύγουν ἀπό τό ἴδρυμα, προτείνοντας καινούργια κοινοβιακή συμβίωση καί συλλογική δουλειά. Οἱ φιλοενοῦμενοι δουλεύουν τή γῆ, χρησιμοποιοῦν τό χρόνο τους αὐτόνομα καί δημιουργοῦν σταθερές σχέσεις μέ τίς γύρω κοινότητες. Αὐτές οἱ σχέσεις, πού βασίζονται στήν ἀμοιβαία βοήθεια, ἔχουν σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀπασχόληση τῶν πρῶν ἀρρώστων σέ μία ἐργασία ὄχι πιά προστατευόμενη, ὅπως αὐτή τῶν γύρω ἀπό τό ἀγρόκτημα ἐπιχειρήσεων. Τό ἀγρόκτημα ἀργότερα γίνεται ἡμερήσιο καλοκαιρινό κέντρο γιά παιδιά καί δημόσιο πάρκο γιά ὄλους τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς. Τά ἀγροκτίσματα εἶναι ἕνα ἀξίολογο ὑποκατάστατο τῆς οἰκογένειας καί γιά τή σταθερότητα καί γιά τίς στενές σχέσεις, πού δημιουργοῦνται μέ τή γύρω πραγματικότητα. Ἡ ἀρνηση ὁμως τῶν πρῶτων ἀρρώστων νά ἀναζητήσουν ἔξω ἀπό αὐτά ἄλλες λύσεις, καί ἔτσι νά δώσουν τή θέση τους σέ νέους φιλοξενούμενους, στιγμιάζει τήν ἱστορία τῶν ἀγροκτιμάτων πού γίνονται μόνιμη διαμονή κι ὄχι τόπος διέλευσης.

Τά προστατευόμενα ἐργαστήρια ἀναλαμβάνουν τό χρέος νά ἀποκαταστήσουν τοὺς χρόνια ἀρρώστους, νά ἀποτρέψουν τήν εἴσοδο στό ψυχιατρεῖο ἀτόμων σέ στιγμή κρίσης ἀντιπροσωπεύοντας τό σημεῖο ἐπαφῆς μεταξύ τῆς πόλης καί τοῦ ψυχιατρείου. Παρ' ὄλο πού δέν προσφέρουν κατοικία,

ἀλλά μόνο δυνατότητα ἐργασίας, τό γεγονός ὅτι βρίσκονται μέσα στό πλιό καιρία σημεῖα ἐπικοινωνίας εὐνοεῖ κατά τέτοιο τρόπο τό ἐνδιαφέρον καί τήν ἀνάμιξη τῶν ἀσθῶν, ὥστε νά μετατρέπονται στό τέλος σέ κοινωνικά κέντρα γιά τό πλιό πληθυσμό τῶν διαφόρων συνοικιῶν.

Ὁ τρόπος παραγωγῆς καί σχέσεων μέσα στό ἐργαστήρια ἐκφράζει τήν προσπάθεια νά γίνουν ἕνας κοινός χώρος δουλειᾶς, ἐνταγμένος στήν πραγματικότητα τῆς πόλης. Ἡ βιοτεχνική παραγωγή ἀπορροφᾶται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τό ψυχιατρεῖο, τή Διοίκηση καί τή δημόσια ἀγορά. Ἡ σχέση ἐργασίας προβλέπει ἀπό τή μία μεριά τήν ὑποχρέωση τῶν ἐξι ἐργασιῶν ὠρῶν καί τή δικαιοσύνη τῶν ἀπουσιῶν καί ἀπό τήν ἄλλη τό δικαίωμα ἀνταμοιβῆς καί τό ἀξίωμα τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφάλισης. Κατά τή διάρκεια τῆς ἀποκατάστασης, τονίζεται ἡ στιγμή κοινωνικο-μορφωτικῆς ἐπαφῆς καί ἡ δυνατότητα κοινωνικοποίησης μέσα ἀπό τήν ἐπαφή μέ τήν πόλη· οἱ καθημερινές ἐμπειρίες, ἴδιες μέ αὐτές τῶν κατοίκων—τό ταξίδι γιά νά πᾶνε στή δουλειά, ὁ μὴ ἐξαναγκαστικός χαρακτήρας τῆς, οἱ πειρασμοί πού προσφέρει ἡ πόλη—εἶναι ἐρεθίσματα πού βοηθοῦν στή θεραπεία τοῦ ἀτόμου, στήν ἐπαναπόκτηση τῆς ὁμιλίας καί ὄλων τῶν μέσων τῆς κοινωνικῆς ἐπαφῆς πού τοῦ ἐπιτρέπουν μία ἀποτελεσματική ἐπικοινωνία.

Ἡ λύση τοῦ ἐργαστηρίου ἔχει ἀξία, ἐπειδή προσφέρει τήν προσωπική ἐπιβεβαίωση ἀποκαλύπτοντας τίς ἀντιπαραθέσεις μέσα στίς ὁποῖες ζοῦν οἱ ἐργατικές τάξεις. Οἱ ἐργαζόμενοι ἀρρωστοὺ παῖρουν μέρος σέ ὀρισμένους συνδικαλιστικούς ἀγῶνες δημιουργώντας μία δική τους ἐπιτροπή σάν ξεκίνημα τῆς συνδικαλιστικῆς τους ὀργάνωσης. Τά ἐργαστήρια ἐπέτρεψαν τήν ἀντικειμενική ἀποκατάσταση πολλῶν πρῶν ἀρρώστων, ἀπό τοὺς ὁποῖους ὀρισμένοι ἐπέστρεψαν στίς οἰκογένειες τους καί ἄλλοι ζοῦν στίς ἐπαρχιακές κοινότητες, ὀργανωμένοι σέ μικρές ὁμάδες, σέ διαμερίσματα, καί ἐπιχορηγοῦμενοι οικονομικά ἀπό τήν Τοπική Διοίκηση. Ἡ ἔλλειψη μιάς ὑπηρεσίας οἰκογενειακῆς περιθάλψης κάνει τά ἄτομα αὐτά νά ἐξαρτῶνται πάντα ἀπό τό προσωπικό τῶν ἐργαστηρίων, καθυστερώντας ἔτσι τήν ἐπιπλοκή τους στό πλαίσιο τῆς κοινοτικῆς περιθάλψης.

Σύγχρονα μέ αὐτές τίς πρωτοβουλίες ἀρχίζει ἡ εὐαισθητοποίηση τοῦ πληθυσμοῦ. Στόν τομεῖα τῆς ἐργασίας ἔγινε ἡ προσπάθεια νά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπιστροφή τῶν ἀρρώστων στήν κοινωνία μέ τό νά βρεθεῖ μία μόνιμη ἀπασχόληση γι' αὐτούς σέ διάφορες ἰδιωτικές ἐπιχειρήσεις. Μ' αὐτόν τόν τρόπο, τά ἐργαστήρια γίνονται μεταβατικά στάδια ἀπ' ὅπου ξεκινά μία πορεία πού ὀριμάζει ἔξω ἀπό αὐτά, ξεπερνώντας τόν κίνδυνο τῆς ἀπομόνωσης καί σταθεροποιήσης τους, πράγμα πού θά μπορούσε νά ξαναγεννηθῆς τίς μορφές καί τοὺς κανόνες τῆς ψυχια-

τρικής πραγματικότητας που δέν ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των πρώην άρρώστων.

Reggio-Emilia²⁹

Η δουλειά που ξεκίνησε στην περιοχή του Reggio-Emilia γύρω στο 1970, χαρακτηρίζεται από τή φροντίδα των πολιτικών δυνάμεων και των ψυχιατρικών λειτουργιών νά δημιουργήσουν ένα νέο τρόπο δουλειάς στον τομέα τής περιθαλψης και τής πρόληψης σε όλο τό γεωγραφικό χώρο και από τήν καθαρή αντίθεση ανάμεσα στην πρωτοβουλία αυτή και τήν τότε ψυχιατρική πραγματικότητα.

Τό πρώτο βήμα για τή δημιουργία των περιφερειακών υπηρεσιών, πού προετοιμάζονταν τήν ύγειονομική μεταρρύθμιση, ήταν ή Έπαρχιακή Ψυχιατρική Έγπηρεσία για τήν πρόληψη, περιθαλψη και άποκέντρωση των ύπηρεσιών που διαρθρώνεται σε μία σειρά διαφοροποιημένων μονάδων ψυχαρείας, οργανωμένων σε έδαφικές ύποδιαιρέσεις και που άπευθύνονται στις συγκροτούμενες μονάδες κοινωνικο-ύγειονομικών ύπηρεσιών (ULSS).

Τά πρώτα χρόνια ή ΕΨΥ άσχολήθηκε με τό θέμα τής πρόληψης, με τήν πεποίθηση ότι θά ήταν δυνατό νά έπηρεαστεί, νά έλεγχθεί και σταδιακά νά καταργηθεί ό ψυχιατρικός θεσμός με τίσ έξωτερικές παρεμβάσεις, πράγμα πού έκανε τούς ειδικούς νά έγκαταλείψουν τόν άγώνα μέσα στο ψυχιατρείο άναθετώντάς τον ολοκληρωτικά στις πολιτικές δυνάμεις.

Η ίδρυση των κοινωνικο-ύγειονομικών συνεταιρισμών τό 1974, με σκοπό τόν προγραμματισμό και τό συντονισμό όλων των ένεργειών, δέν μπόρεσε νά ένώσει σε μία κοινή πολιτική τό ψυχιατρείο και τήν ΕΨΥ. Αυτό οφείλεται στην άσταθή πολιτική του PCI (Έταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα) που συντηρούσε δύο ψυχιατρικές ύπηρεσίες, πού βρίσκονται μεταξύ τους σε φανερή αντίθεση. Η διπρόσωπη πολιτική ύποστήριζε από τή μία μεριά τήν άνανέωση του ψυχιατρείου και από τήν άλλη τήν άνάγκη μιάς διαφορετικής ψυχιατρικής περιθαλψης. Η άσταθεια δυνάμωσε τό ψυχιατρείο, ένώ ή ΕΨΥ έξελίχθηκε μέσα από περιορισμούς, στερημένη από τό άναγκαίο πολιτικο-κοινωνικό της πλαίσιο, χωρίς μέσα και προσωπικό. Στην άναζήτηση κάποιας άλλης, τό ψυχιατρείο αντιμετώπιζε μία διαδικασία άναδιοργάνωσης που βοηθάει στο νά καλυφθούν οι πιο μακροσκοπικές και φανερές άνάγκες του και στο νά λειτουργήσει με τρόπο έπιφανειακά πιο θεραπευτικό. Η ΕΨΥ διαρθρώνεται σε έξι ΚΨΥ που καλύπτουν όλο τό γεωγραφικό χώρο και που προ-

σπαθούν νά πολεμήσουν τό θεσμό των ψυχιατρείων, πραγματοποιώντας μία περιθαλψη που ανταποκρίνεται στις άνάγκες του πληθυσμού και σκοπεύει, με τήν παρέμβαση της σε διάφορους κοινωνικούς φορείς, νά άποκαλύψει τούς μηχανισμούς άπομόνωσης που δρουν στό σχολεία, στα έργοστάσια, στις συνοικίες. Η δουλειά του ΚΨΥ όργανώνεται σε ομάδες όπου επικρατεί κάποια ρευστότητα των επαγγελματικών ρόλων και ένα δημοκρατικό σύστημα άποφάσεων. Οι γιατροί χάνουν τήν έξουσία τους, οι νοσοκόμοι άποκτούν μεγαλύτερη άυτονομία και, μετά από μία σειρά μαθημάτων, σεμιναρίων και διαλέξεων για τήν κατάρτιση του προσωπικού, άποκτούν τή δυνατότητα νά παρέχουν μία ψυχοθεραπευτική, έξειδικευμένη περιθαλψη. Η θεραπευτική παρέμβαση προσπαθει νά προβάλει τίσ άληθινές αντιφάσεις, που βρίσκονται στη ρίζα τής άρρώστιας, και νά άμφισβητήσει τήν έξατομικευμένη της έννοια. Γι' αυτό προτιμούνται οι ομαδικές θεραπειές και οι παρεμβάσεις με συλλογικό χαρακτήρα. Ξεπερνιέται ή παραδοσιακή σχέση γιατρού-άσθενη με τή συνειδητοποίηση και τήν άνάλυση των αντιφάσεων καθώς και τήν άναθεώρηση όλης τής ιστορίας του άρρώστου.

Βασικός σκοπός του ΚΨΥ είναι νά κάνει τά άτομα νά συνειδητοποιήσουν, με τίσ συγκεντρώσεις στα έξωτερικά ιατρεία, στις συνοικίες, στα έργοστάσια, τίσ κοινωνικές αντιφάσεις που παρουσιάζει ή άρρώστια, ώστε νά μπόρουν έτσι νά τίσ προσδιορίσουν και νά τίσ αντιμετώπισουν έλέγχοντας, όσο γίνεται, τά συμπτώματα και βρίσκοντας τό σωστότερο τρόπο άμυνας. Έτσι, ή περιθαλψη συνδέεται άμεσα με τήν πρόληψη.

Χωρίς τή στενή έπαφή με τίσ άνάγκες του πληθυσμού δέν είναι δυνατό νά έργαστεί κανείς σωστά, και αυτό προϋποθέτει μία πολιτικο-κοινωνική έπιλογή, δηλαδή μία διαθεσιμότητα άπέναντι σ' όσους χρειάζονται βοήθεια.

Η ύγειονομική μεταρρύθμιση

Οι πρωτοβουλίες που πραγματοποιήθηκαν στον ψυχιατρικό τομέα από τίσ πιο προοδευτικές πολιτικά έπαρχίες και τούς τοπικούς φορείς, μαζί με τόν άγώνα του έργατικού κινήματος για τά θέματα ύγειας, έκαναν άμεση τήν άνάγκη τής γενικής, ένοποιημένης και ολοκληρωτικής ύγειονομικής μεταρρύθμισης σε όλη τή χώρα, που θά έδινε λύση και στο πρόβλημα τής ψυχασθενείας.

Στήν προοπτική άποκέντρωσης δημιουργείται μία ύπηρεσία διαρθρωμένη σε τρία επίπεδα:

Τό πρώτο, κεντρικό, κρατικής άρμοδιότητας, άποτελεί τήν Έθνική Έγειονομική Έγπηρεσία και έχει τό καθήκον νά συντονίζει τίσ διοικητικές δραστηριότητες των έπαρχιών.

29. G. Gervis, *Manuale critico di psichiatria*. Fogli di Informazione άρ. 33-34/77, Νο 6/73. Ascoli, Fero, Mistura, *L'organizzazione dei servizi a Reggio Emilia*, Unita Sanitaria, 1976.

Τό δεύτερο, *επαρχιακό*, έχει τό καθήκον νά εκδίξει νομοθετικούς κανονισμούς σέ ύγειονομικά θέματα, νά θεμελιώνει τή συνεργασία μέ τίς τοπικές οργάνωσεσς, τό ύγειονομικό επαρχιακό συμβούλιο και τίς ULSS, και νά καθορίσει τή γεωγραφική έκταση, τούς σκοπούς και τίς πιθανές περιφερειακές τούς διακλαδώσεσς.

Τό νομοσχέδιο τής μεταρρύθμισης μεταφέρει στίς επαρχίες τή διαχείριση όλων τών ύγειονομικών ύπηρεσιών, τών δομών και τών άγαθών, κινητών και άκινήτων.

Τό τρίτο επίπεδο, *τό τοπικό*, είναι αυτό πού αποτελείται καθαρά από τίς ULSS (τοπικές κοινωνικο-ύγειονομικές μονάδες), σύστημα ύπηρεσιών πού δουλεύουν σ' ένα καθορισμένο γεωγραφικό χώρο και προβλέπουν γιά τή διανομή τής προληπτικής, θεραπευτικής και άποκαταστατικής περίθαλψης, εξασφαλίζοντας τήν ελάχιστη κάλυψη σέ όλο τόν πληθυσμό.

Σέ όρισμένες περιοχές, αυτές οι προτάσεις είχαν κιόλας πραγματοποιηθεί μέ τήν ίδρυση τών ύγειονομικών συνεταιρισμών περίθαλψης πού λειτουργούσαν άποκεντρικά στό γεωγραφικό χώρο. Ή επέκτασή τους σέ όλες τίς επαρχίες ήταν πολύ χρησιμη γιά νά άσκηθεί άπόλυτα όλη ή έξουσία πού άπόχτησαν μέ τούς άγώνες τά τελευταία χρόνια, μέ τό θεσμό τού επαρχιακού διατάγματος, μέ τήν έπέκτασή των πρωτοβουλιών τών τοπικών οργάνωσεσων και μέ τό μεγάλο αριθμό ειδικών, πνευματικών ανθρώπων πού πλαισιώνουν τή μεταρρύθμιση.³⁰

Ήν και άκόμη ό συνεταιρισμός δέν είναι ή τοπική μονάδα Κοινωνικής Άσφαλείας, γιατί πολλές έξουσίες δέν έχουν δοθεί στίς επαρχίες, παρ' όλα αυτά φέρνει βασικά στοιχεία μεταρρύθμισης, γιατί άνοίγει συγκεκριμένες προοπτικές ένοποίησης τών ύπηρεσιών, συνέπεια τού άξεχώριστου τών κοινωνικο-ύγειονομικών άναγκών τού πληθυσμού και γιατί σταθεροποιεί τό μόνιμο και πραγματικό δημοκρατικό έλεγχο και τή συμμετοχή τών κατοίκων στήν πολιτική τής ύγείας. Ή πραγμάτωση αυτών τών σχεδιών θα είναι πιό άποτελεσματική, μόλις διαλυθούν οι πολλοί άχρηστοι άσφαλιστικοί φορείς και πραγματοποιηθούν οι σκοποι τού νόμου 382 γιά τήν ολοκληρωτική μεταφορά τών έξουσιών από τόν κεντρικό κρατικό μηχανισμό στίς επαρχίες.

Μέ τό νόμο 180 τής 13 Μαΐου 1978 πέρασε τό πρόγραμμα τής ύγειονομικής μεταρρύθμισης στήν

όποια αναφέρονται και οι άλλαγές στόν ψυχιατρικό τομέα.

Ήπό τότε πού άρχισε νά ισχύει αυτός ό νόμος, οι έπεμβάσεις πρόληψης, θεραπείας και άποκατάστασης γίνονται κατά κανόνα στίς έξωτερικές ύπηρεσίες. Στήν περίπτωση άνάγκης επείγουσας επέμβασης κι άν δέν ύπάρχουν οι προϋποθέσεις νά ληφθούν άνάλογα έξωνοσοκομειακά μέτρα, χρησιμοποιούνται τά ψυχιατρικά τμήματα τών γενικών νοσοκομείων πού δημιουργούνται τώρα και μπορούν νά έχουν μέχρι 15 κρεβάτια, πάντα συνδεδεμένα μέ τίς έξωτερικές ύπηρεσίες γιά νά ύπάρχει ένα κοινό πρόγραμμα και μία συνέχιση τής δουλειάς. Στήν περίπτωση άναγκαστικής περίθαλψης είναι άναγκαία ή συγκατάθεση (άφοϋ ό άρρωστος στή βάση τών δικαιωμάτων του μπορεί νά διαλέξει τό γιατρό και τόν τρόπο θεραπείας) ένόσ γιατροϋ τής δημόσιας ύγειονομικής ύπηρεσίας πού νά δικαιολογεί αυτή τήν άνάγκη και νά τή γνωστοποιεί στό δικαστή και στό δήμαρχο πού πρέπει νά δώσουν κι αυτοί τή συγκατάθεσή τους, άλλίως σταματά αυτόματα ή περίθαλψη. Ήπίσης, άν ή παραμονή τού άρρωστου στό νοσοκομείο περάσει τίς έπτά μέρες, ό υπεύθυνος γιατρός πρέπει νά τό δικαιολογήσει άναφέροντας τό πόσο άκόμη θα διαρκέσει. Τέλος, είναι δυνατό νά γίνει έφεση από τό μέρος τού άρρωστου και τών συγγενών του γιά ό,τι άφορα τήν άναγκαία περίθαλψη.

Άπαγορεύεται ή κατασκευή νέων ψυχιατρείων, ενώ αυτά πού ύπάρχουν μπορεί νά χρησιμοποιηθούν σάν ειδικές υποδιαίρεσεις τών γενικών νοσοκομείων μέχρι νά δημιουργηθούν στα νοσοκομεία αυτά ψυχιατρικά τμήματα.

Γι' αυτούς πού βρίσκονται στό ψυχιατρείο πριν τή μεταρρύθμιση, ό υπεύθυνος πρέπει νά δηλώσει τήν άνάγκη θεραπείας και τή διάρκεια τής, ενώ όλα τά έξοδα άντιμετωπίζονται από τήν επαρχιακή διοίκηση.

Τό 1975 διαλύθηκαν τά διοικητικά συμβούλια τών INAM, ENPAS INADEL κτλ., δηλαδή όλων τών άσφαλιστικών ταμείων, και τοποθετήθηκαν κρατικοί διαχειριστές γιά μία μεταβιτική περίοδο δύο χρόνων, όπότε όλοι οι άσφαλιστικοί φορείς θα έχουν ένοποιηθεί σέ μία κρατική άσφαλιστική ύπηρεσία, καταργώντας τή γραφειοκρατία και προσφέροντας ίση περίθαλψη σέ όλο τόν πληθυσμό.

Μέ τήν ύγειονομική μεταρρύθμιση, δηλαδή τήν άποκέντρωση, αυτόνομιση και ένοποίηση όλων τών επαρχιακών ύπηρεσιών και τήν κρατικοποίηση τών άσφαλιστικών φορέων μπορούμε νά πούμε ότι συντελέστηκε μία ριζική άλλαγή στόν ύγειονομικό τομέα στήν Ίταλία.

30. Politica del territorio: «Programmazione socio-sanitaria e salute mentale», Convegno di Firenze, Maggio 76.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV, *Le istituzioni in Italia*, Savelli, Roma 1976.
- AAVV, *I servizi psichiatrici verso la riforma sanitaria a cura dell'Amministrazione Provinciale di Firenze*, Firenze, Febbraio 1976.
- A cura dell'Amministrazione Provinciale di Arezzo, *Tetti Rossi*, Novembre 1975.
- A cura di F. Basaglia, *L'istituzione negata*, Einaudi 1974.
- , *Che cos'è la psichiatria*, Einaudi 1973.
- , *Crimini di pace*, Einaudi 1975.
- , *Morire di classe*, Einaudi 1971.
- A cura di Laura Forti, *L'altra pazzia*.
- Asioli, Ferro, Mistura, *L'organizzazione dei servizi a Reggio Emilia*, Giugno 1976.
- Atti di Convegno, *I servizi psichiatrici verso la riforma sanitaria*, Firenze, 13-14-15 Maggio 1976.
- Atti del I Convegno Nazionale di Psichiatria Democratica, *La pratica della follia*, Gorizia, 22-23 Giugno 1974.
- F. Basaglia, *La maggioranza deviante*, Einaudi 1976.
- Berlinguer G. Scarppa, *Psichiatria e società*, Ed. Riuniti 1975.
- Bert G., *Medico immaginario e malato per forza*, Feltrinelli 1975.
- Braidi G., Fontanesi B., *Se il barbone beve...*, cronache e documenti di una esperienza psichiatrica a Parma, Feltrinelli 1975.
- Cancrini-Malagodi Togliatti, *Psichiatria e rapporti sociali*, Ed. Riuniti 1976.
- A cura di D. Cooper, *Dialettica della liberazione*, Einaudi 1975.
- Cooper D., *Psichiatria e antipsichiatria*, Armando Editore 1972.
- De Salvia D., *Per una psichiatria alternativa- Medicina e potere*, Feltrinelli 1977.
- Foucault M., *Storia della follia nell'età classica*, Bur Rizzoli 1976.
- Fogli di Informazione, *Documenti di collegamento e di verifica per l'elaborazione di prassi alternative nel campo istituzionale*, Bollettino mensile a cura di A. Pirella e P. Tranchina 1973-74-75-76.
- Gaglio M., *Medicina e profitto*, Sapere 1973.
- Goffman E., *Asylums*, Einaudi 1968.
- Gentis R., *Contro l'istituzione totale*, Savelli 1974.
- Hochmann, *Psichiatria e comunità*, Laterza 1973.
- Hollingshead A. e Redlich F., *Classi sociali e malattie mentali*, Einaudi 1965.
- Documenti pregressuali I Convegno nazionale di psych. democratica*, Arezzo, Settembre 1976.
- Gervis G., «Il mito dell'antipsichiatria», *Quaderni piacentini*, no 60-61.
- , *Manuale critico di psichiatria*, Feltrinelli 1975.
- Maccacaro G., «Classe e salute», in: *La salute in fabbrica*, Vol. 1 Savelli 1974.
- Manganoni P., *I centi di igiene mentale: una ipotesi organizzativa*.
- Ponzi M., *Servizi psichiatrici alternativi e ideologia della malattia mentale*, Sapere, Agosto 1976.
- Scheff T.S., *Per infermità mentale. Una teoria sociale della follia*, Feltrinelli 1974.
- Tranchina P., *Psicoterapia e prassi antistituzionale*.